

tijdschrift voor volkskunde
en volkskultuur

OOSTVLAAMSE ZANTEN

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN V.Z.W.

De Bond geeft "Oostvlaamse Zanten" uit, schrijft ten laste van zijn **Alfons de Cock-fonds** tweemaal een prijsvraag uit, organiseert **voordrachten, tentoonstellingen, studievergaderingen aan de R.U.G.**, de tweemaaljkse **Geschiedkundige Boekenbeurs voor Vlaanderen** en het tweemaaljkse **Interprovinciaal Colloquium voor Volksdevotie**. In 1968 is de Bond gestart met een **Kantwerkstersklub Sint-Katelijne** die kursussen in kantwerk verzorgt.

Lidmaatschap: 500 F gewoon lid - 150 F gezinslid (zonder tijdschrift)
(*BTW inbegrepen*) 450 F derde leeftijd
600 F kantwerk(st)ers - 750 F beschermlid
1.500 F steunend lid - 700 F bibliotheken, verenigingen, boekhandel
750 F buitenland

Storting op rekeningnummer 703-0327514-23 of 000-0096946-43
van de Koninklijke Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Beheerraad: voorzitter R. van der Linden; ondervoorzitter G. Weze; sekretaris/penningmeester L. Beyens; leden M. Broeckhove, R. Coppens, P. De Grootte, M. De Puydt, A. Eloy, M. Jacobs, R. Van de Walle.

Kantwerkstersklub Sint-Katelijne: voorzitter G. Weze; lesgeefsters: O. De Brie, R. De Jaeger-Van de Veire, J. De Paepe-Lodens, Ph. De Schrijver, M.J. De Smet, F. Devriese-Langerock, B. Goeminne, D. Impens-Van Peteghem, H. Pintelon, H. Verniers-De Bruycker.

Beheerskommissie bibliotheek: bibliotekaris A. Eloy; leden R. van der Linden, R. Van de Walle, G. Weze. Openingsuren: op dinsdag, woensdag, donderdag en vrijdag van 10 - 12 en van 14 - 17 uur. Gesloten van 15 t.e.m. 31 juli.

Medewerk(st)er(s) bibliotheek: N. Creys, L. De Hauwere, F. Van Bost (archivaris).

Beheerskommissie Museum voor Volkskunde Gent: De Bond beheert het Museum met vertegenwoordigers van de Bond en het Stadsbestuur. Voorzitter G. Weze; konservator R. Van de Walle; sekretaris-penningmeester M. De Puydt; leden M. Broeckhove, P. De Grootte, A. Eloy, R. van der Linden. Stadsafgevaardigden: L. Hoste, W. Verbeke.

ippa

Vriendelijk en efficiënt in bankzaken

Zetel Gent

Kouter 1 - 9000 Gent - Tel. 09/225.75.41

Omslag: Bronzen beeldgroep "De Lachende Wandelaar" (1992) van Cyr Frimout te Aalter. Een jeugdige hint in het Jaar van het Gezin.

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE EN VOLKSKULTUUR

Orgaan van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen
de Dienst voor Volkskundige Enquêtes in Vlaanderen
en het Internationaal Studiekomitee voor Ommegangsreuzen

Hoofdredactie: Renaat van der Linden, Marc Jacobs
Godveerdegemstraat 17, 9620 Zottegem

Redaktiesekretariaat en ruildienst: Arnold Eloy • Recensiedienst: Marc Jacobs
Biblioteek K.B.O.V., Kraanlei 65, 9000 Gent

Redactie: Maurits Broeckhove, Marcel Daem, Roeland Van de Walle
Onder de auspiciën van de Federatie voor Volkskunde in Vlaanderen v.z.w.

INHOUD

R. KOOLBRANT. <i>Eigentijdse Straatbeelden</i> van R.v.d. Linden	5
M. BROECKHOVE. <i>Diagram voor vijf provincies van 'Eigentijdse Straatbeelden'</i>	7
D. J.B. VANPEE. <i>Een neuslied bij wijze van feestneus</i>	10
R. DE BUCK. <i>Een Gentse Rentmeestersrekening (1734-35)</i> <i>Losrenten of hypoteekleningen alom</i>	20
H. VAN ROYEN. <i>Trammelant: geven lokale tramliedjes wel de realiteit weer?</i> <i>Casus: de tram naar Moes-Kastel</i>	28

Scripta manent

W.L. BRAEKMAN. <i>Toverij te Ouwegem in 1602.</i>	3
---	---

Levend Volksleven

M. PIETERS. <i>Een Lokerse paardeworst is geen droge worst</i>	31
Redactie. <i>Meiboomplanting te Wieze</i>	68

Volkskundige enquêtes in Vlaanderen

H. DARAS. <i>Tandheiligen doorheen Vlaanderen in 1990-92: Besluiten.</i>	33
VANNOPPEN. <i>De streekdrachten in de Vlaamse Ardennen: Z.-O.-Vlaanderen</i>	39

Boekbespreking

R. v.d. LINDEN. <i>Diktatuur van het uiterlijk. Modemakers.</i> n.a.v. twee boeken Rudi LAERMANS. <i>Individueel vlees.</i> Jan KUITENBROUWER. <i>Lijfstijl, de manieren van nu.</i>	68
Magda DEVOS. <i>Bouwlandtermen in de Vlaamse dialecten.</i> <i>Spreidings- en betekenisgeschiedenis.</i> R.v.d.L.	70
Iny DRIESSEN. <i>De Bingo-Story.</i> P.R.	26
Michel CASTEELS. <i>Op de korrel. Cursiefjes 1985-1990.</i> R.L.	26
René DE WITTE. <i>De vloek van Blavier.</i> P.R.	26

Een nieuwe rubriek: Scripta manent

Wat ooit werd neergeschreven maakt kans om de eeuwen te trotseren. Uit allerlei documenten stelt Prof. em. dr. W.L. Braekman in een nieuwe rubriek kleine maar boeiende vondsten voor. Ze bewegen zich op velerlei cultuurhistorische en volkskundige gebieden en zijn steeds weinig of meestal helemaal niet bekend. Telkens weer belichten ze verrassende aspecten van het leven van onze voorouders.

De redactie

Zoek je dokumentatie i.v.m. volksgebruiken en feesten?

Of wil je meer weten over voorwerpen en curiosa allerlei uit het dagelijkse leven?

Ben je op zoek naar gegevens over het beroep of ambacht van je grootouders?

Maken sprookjes, volksverhalen, sagen en legenden je nieuwsgierig?

Of vertellen liederen je meer over gevoelens en situaties van vroeger?

En voor welke ziekte werd die heilige nu weer aangeropen? Hielpen daar geen andere middeltjes?

Zovele en nog oneindig meer vragen duiken op wanneer je gaat speuren in de geschiedenis van het persoonlijk leven, van je familie, van een vereniging, van een dorps- of stads-gemeenschap, een bevolkingsgroep, ...

De manier waarop mensen hun leven inrichten en vorm geven is hét studiegebied van de volkskunde !

En waar kan je daarvoor beter terecht dan in de

VOLKSKUNDIGE BIBLIOTEEK

van de

Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen

in het

Museum voor Volkskunde

Kraanlei 65, 9000 Gent

Tel. 09/225.64.47 (bibl.)

Openingsuren:

van dinsdag t.e.m. vrijdag telkens van 10-12 en van 14-17 uur.

De raadpleging is gratis. Ontlenen kan enkel door lidmaatschap.

Leenperiode drie weken.

De **biblioteek** telt meer dan 14.000 boeken, bijna 1.000 tijdschrifttitels (waarvan 100 lopende) en een rijke grafische kollektie (adreskaarten, affiches, bedevaartvaantjes, doodsbrieven, mannekesbladen, menukaarten, wenskaarten, enz.). Afzonderlijke reeksen vormen de boeken over kant, over reuzen en de studentenscripties. Er is ook een knipselarchief.

De **biblioteek** funktioneert als dokumentair steunpunt van de FEDERATIE VOOR VOLKSKUNDE IN VLAANDEREN (FVV) en is lid van de Vlaamse Vereniging van Bibliotheek-, Archief- en Documentatiewezenen (VVBAD), sectie Wetenschappelijke Bibliotheken.

WELKOM

SCRIPTA MANENT

TOVERIJ TE OUWEGEM IN 1602

In februari 1602 verklaren de meier en de schepenen van Mespelare en hun collega's van Ouwegem dat het hen "kennelick ende waer es" dat Cathelijne sDeckers, gewoonlijk geheten Lijne Hermans, daar ze gehuwd was met Laureijns Hermans, algemeen in de streek aangeschreven staat als een toverheks. Dit is al generaties zo, ook haar voorouders waren immers als dusdanig bekend. De vroede vaderen bevestigen dat "sij ende haer voirouderen bij ghemeene fame altijts berucht ende gherenomeert zijn gheweest... van toouerije, zo men dat zeght, van ouders t'ouders", d.i. van ouders op kinderen, van de ene generatie naar de volgende.

Volgens een getuige die in dit verband werd ondervraagd, een zekere Joos van Oudenhofen, zou ze ervan verdacht worden een kind betoverd te hebben. Het zijn blijkbaar alleen maar wat roddelpraatjes en het hoogste gerechtshof, de Raad van Vlaanderen, aan wie de zaak door de lokale rechtbank was doorgespeeld, vindt het dan ook niet nodig enig verder gevolg aan deze verdachtmakingen te geven¹.

Interessant is wel het getuigenis van Anthonijne Henricx, oud 46 jaar en gehuwd met Joos Huylebrouck. Haar verklaringen zijn weinig overtuigend als "bewijzen" tegen Lijne Hermans, maar geven wel een goed idee van het soort activiteiten dat in de volksmentaliteit aan "toveressen" traditioneel werd toegeschreven.

In dit verband is vooral belangrijk het betoveren van de melk, zodat men geen boter krijgt bij het karnen en - nog meer - welke tegenover men meende daartegen effectief te zijn.

Anthonijne getuigt dat "zeer corts naer den dieren tijt laetsleden", het gebeurd is dat "zij in faute was gecomen van botere". Hoe ze ook karnde, boter was er niet uit de melk te krijgen.

Dit was ze "clagende an een man wt den Lande van Waes gevluicht", die "met heur ter merckt [was] gaende up den steenwegh van Dendermonde". Deze man wist wel raad en zei daarom tot haar: "Ick en zaudet daerbij niet laten, ick saude daer raet teghen doen eensweghs²".

Blijkbaar had de man onmiddellijk een vermoeden dat er kwaad opzet van een "toveres" in het spel was. Anthonijne was uiteraard heel benieuwd te horen wat de man in zo'n geval zou doen. De toevallige kennis gaf haar de volgende raad:

coopt een erden pot, nemaer cooptden in 's duyvels name, ende insghelicks een pulm (?) naelden alzo ghiie die tusschen twee vingheren mooght

grijpen, nemaer ghij en mooght niet afdinghen, ende hanght den pot metten naelden over tvier.

Anthonijne heeft deze raad gevolgd en getuigt wat er toen gebeurd is. Ze vulde de pot "met zoete melck ende water, dien also latende hanghen siedend over tvier. Welck also en ³ 't crimpen verziecht". Ze houdt de pot aan de kook "daer meer water ende melck toe ghietende".

Ondertussen is ze "huer stellende tot boteren", maar als voorzorg heeft ze "een stocken neffens heur, also heuren raetsman heur hadde gheseit dat de ghene diet heur doet er commen soude, omme in cas van slagen⁴ heur te moghen weren metten voors. stock".

Ze goot daarop, terwijl de pot met naelden nog boven 't vuur hing, "heur botervat vol zoetemelcx zonder vlooten ende ghecreegh, zo zij seyete⁵, twee coppen botere wt de voorseide melck, ende dat in min stonden dan een halfve huere".

Als dit gebeurd was, zegt "zij die spreect, ... geghan te zijne wt den huijse in heuren lochtinck beeten picken, omme dar zoppe te maken, latende noch al evenwel den pot voorseit hanghen siedende over tvier, wach-tende dat de persone die heur suijsel onttotverde daer comen zoude also heur die spreect, den man voorseit gheseijt hadde".

Ze was blijkbaar ontgoocheld dat niemand opdaagde: "Nemaer zeght gheen mensche theurwaerts gecomen zijnde". Tot plots echter ze "zaght theuren huise seer furieuselick comen ghelooopen al borrelende de verre⁶ van Laur. Herman, upstootende heure deure ende in huijs loopende, welck verre van stonden aen heeft zij ghesin comen volghen Hyscherman⁷, Laur. voorseit ende Lijne sDeckers".

Blijkbaar was het dier weggelopen of uit de weide gebroken en was het toevallig, achternagezeten door de eigenaar en zijn vrouw, in het huis van Anthonijne een toevlucht komen zoeken. In de geest van Anthonijne was dit echter het gevolg van de kokende pot met naelden en was het niet toevallig dat de "verre" toebehoorde aan de alom als toverheks bekend staande Lijne en haar echtgenoot.

We kunnen alleen maar het gezond verstand van de Raad van Vlaanderen waarderen die besloot aan dergelijke beschuldigingen geen verder gevolg te geven.

Ondertussen hebben we echter wel met een authentiek stuk volksgeloof kunnen kennismaken.

W.L. BRAEKMAN

¹ RA Gent, *Raad van Vlaanderen*, nr. 6883.

² *eensweghs*: zonder verwijl. ³ *en*: dialectische variant voor *in*.

⁴ *in cas van slagen*: voor het geval ze slaag zou krijgen.

⁵ *seyete*: zegt. ⁶ *verre*: (jonge) stier.

⁷ *Hyscherman*: wellicht de naam van een buurman van de eigenaars.

"EIGENTIJDSE STRAATBEELDEN"

van Renaat van der Linden

met voorwoord van Prof. Dr. Urbain Claeys, kommissaris-generaal voor Toerisme

Met genoegen stel ik de nieuwe pennevruchten van Renaat van der Linden voor. Ik weet niet de hoeveelste publikatie van de auteur dit is. Ik ben de tel kwijtgeraakt. Maar wie Renaat of liever zijn bedrijvigheid kent, zal me dat niet kwalijk nemen. Het zou me niet verwonderen indien hij het zelf niet weet.

Tien jaar geleden verscheen een huldeboek "Volkskunde in Vlaanderen" dat Renaat van der Linden beschrijft als gemotoriseerde straatloper. Daar zit veel waarheid in. Waar je ook komt in Vlaanderen, Renaat is er al geweest. Hij is gefascineerd door talloze, grote of kleine uitingen van de volkskultuur. We gaan er vaak achteloos aan voorbij of tenminste, we staan er niet bij stil.

Is het u reeds opgevallen dat in de voorbije dertig jaar in Vlaanderen meer dan 160 nieuwe straatbeelden zijn onthuld?

Niet alleen om de band tussen heden en verleden levendig te houden, maar om een vorm van **identiteit** te beklemtonen, in een nood aan kollektieve herinnering. De straat of het gehucht beleeft in dit beeld een ware eigenheid en gemeenschappelijke eigendom!

U vindt ze beschreven in "Eigentijdse Straatbeelden" en ook afgebeeld. De publikatie telt niet 160 bladzijden zoals aangekondigd, maar wel 232 pagina's en bevat maar liefst 226 illustraties.

Op het eerste gezicht lijken die straatbeelden van elkaar losstaande initiatieven te zijn. Steekt daar, als geheel beschouwd, niet meer achter? Inzake markante vaststellingen is het me opgevallen dat bepaalde thema's in heel Vlaanderen voorkomen. Het klinkt vanzelfsprekend dat in de Limburgse Kempen beelden van **mijnwerkers** staan opgesteld.

Maar een beeld van een zwoegende mijnwerker in Galmaarden of in Erwetegem komt aanvankelijk als 'misplaatst' over. Nochtans verwijzen die beelden naar een harde realiteit. Het zijn getuigenissen van onze 'vergeten' geschiedenis dat Vlaamse arbeiders in de Waalse mijnen de kost verdienden.

De sociale geschiedenis wordt eveneens uitgedrukt in vele beelden van **seizoenarbeiders**. Trouwens over die seizoenarbeiders gaf onze provinciale dienst voor kulturele aangelegenheden einde 1993 een wetenschappelijke publikatie uit.

Die straatbeelden stellen vaak **ambachtslui** en **arbeiders** voor, o.a. de lattenkliever, de mandenmaker, de vlasboer, de heimaaiër.

Ze zijn niet louter 'herinneringen' aan vergane beroepen, doch meer: de verheerlijking van de noeste arbeid, als uitdrukking van het gezegde: Arbeid Adelt.

Humor en tolerantie zijn daarnaast niet ver weg. Let op het veelzeggend beeld te Adinkerke, waar een douanier en een smokkelaar, elk aan een zijde van een zuil, staan opgesteld.

Frappant is de **volkswijsheid** in het beeldschrift van de smokkelaar te Haringe: ... *om het leven van zichzelf en van zijn kinderen leefbaarder te maken*. De zorg om de kroost hoort er bij.

Humor en volkscultuur zijn sterk met elkaar verbonden. Humor heeft het voordeel veel te kunnen relativeren, ontsnappen uit de harde realiteit.

Hoeft het ons dan te verwonderen dat zotskappen het straatbeeld sieren? Zie naar Wieze. Meer nog. Vaak wordt een **spotnaam** verheven tot **eretitel**.

Dit verschijnsel treft u op de meest uiteenliggende plaatsen in een straatbeeld vereeuwigd. Bijvoorbeeld de Beervoerder in Hoboken, de Ezel in Kuurne.

Straatbeelden drukken vaak een vorm van **charivari** uit. Een treffend voorbeeld vindt u in Munte, in 1977 bij Merelbeke gefusioneerd. De tekst veruitwendigt de eigenheid en de wil van de dorpsbevolking:

Ik was ... Ik ben ... Ik blijf ... Muntenaar.

Sommige straatbeelden staan zeer dicht bij de realiteit. Een **autenticiteit** heeft de beeldengroep 'De Kaailopers' te Temse, vier getypeerde karakters, gesculpteerd naar echt bestaande personen. Een monument dat sociale geschiedenis, nostalgie en geadelde arbeid samenbrengt.

Deze publikatie biedt doorheen Vlaanderen een inventaris van beelden die als straatmonument fantastisch de geest en de ziel van ons volk uitdrukken.

Ik heb naar mijn mening voldoende aangetoond hoe waardevol en verrassend de publikatie "eigentijdse straatbeelden" wel is, een boek van onschatbare waarde, niet alleen als gegevensbank, maar vooral voor de studie van het volksleven zoals dit in de voorbije generatie en het heden vorm heeft gekregen en vorm krijgt, een onmisbaar werkinstrument.

Ik feliciteer van harte de vriend Renaat van der Linden voor zijn onophoudelijk veldwerk, waarvan eens te meer de vruchten zijn geoogst en in ieders bereik gebracht in de nieuwe publikatie (*).

Gent, 19 februari 1994.

Roger KOOLBRANT

Bestendig Gedeputeerde

(*) Toespraak in het kader van de 7de Geschiedkundige Boekenbeurs.

AANWAS VAN "EIGENTIJDSE STRAATBEELDEN"

Meer dan honderdzestig beelden 'verschijnen' in de straat op ca. dertig jaar. Een onvermoede rijkdom op gebied van kunstzin en als getuigenis van artistiek initiatief van hoog tot laag.

Talrijke punten boeien bij de lektuur van "Eigentijdse straatbeelden" en groeien uit tot vraagtekens.

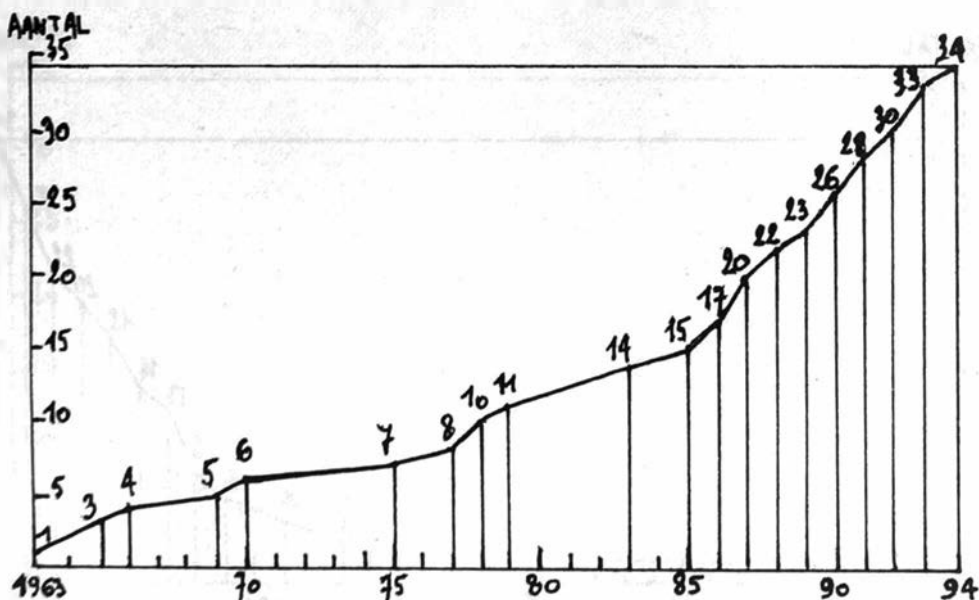
Hoe verklaar je die ontzagwekkende variëteit en afwisseling? De auteur verstrekt een proeve van reeksen op blz. 12-17: ambacht en beroep / culinaire specialiteit / grapjassen / geval van charivari / personen vermaard door verdiensten / in dienst van volkslied, -dans, ontspanning, vrijetijdsbesteding / helden, heldinnen uit volksverhaal, mens en dier / figuren uit de literatuur en volksboeken / spotnaam

wordt eretitel / beeld als naamverklaring / dieren.

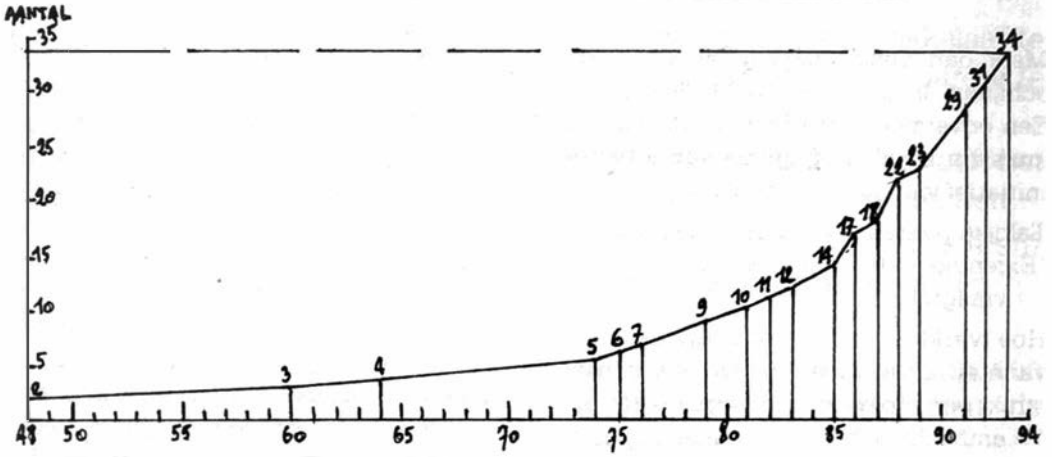
Mijn intrigeerde in hoofdzaak de groei van het aantal beelden in een tijdsruimte van omstreeks dertig jaar. Bestaat er kans een hausse vast te stellen? Alleen een diagram of grafische voorstelling van het verloop biedt een klare stand van zaken. Hierbij vindt u de slotsom van jaar tot jaar, van provincie naar provincie. Min of meer een gelijkaardig klimmen naar een hoogtepunt en een verbazende overeenkomst inzake het aantal monumenten, iets meer dan dertig telkens. Een opgave te meer om de publikatie nog feller te waarderen door de menigvoudige visie op allerlei brandpunten.

Maurits BROECKHOVE

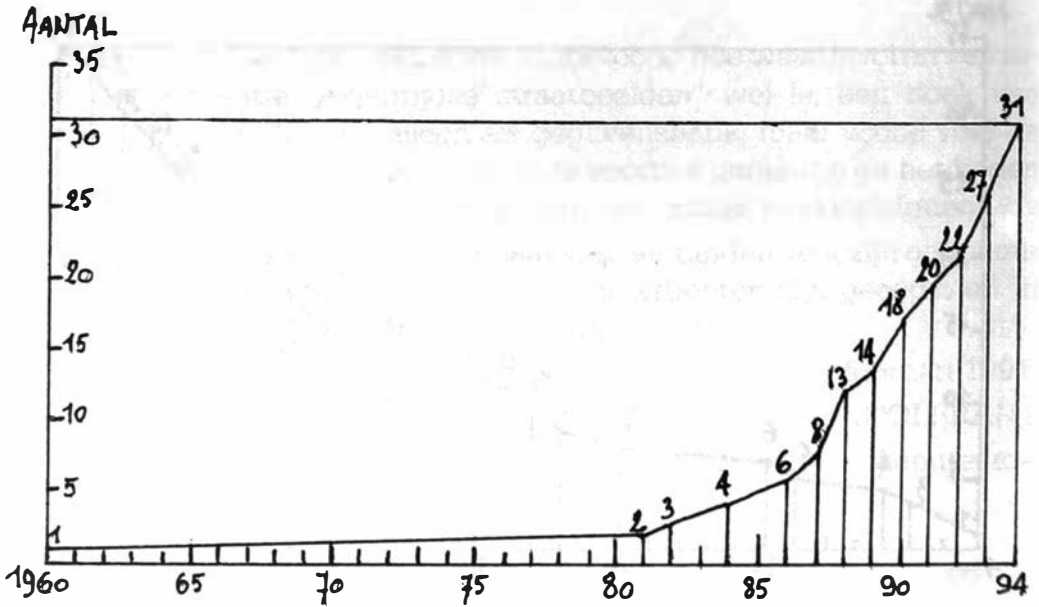
*Systematische aangroei van het aantal straatbeelden
Provincie Antwerpen*

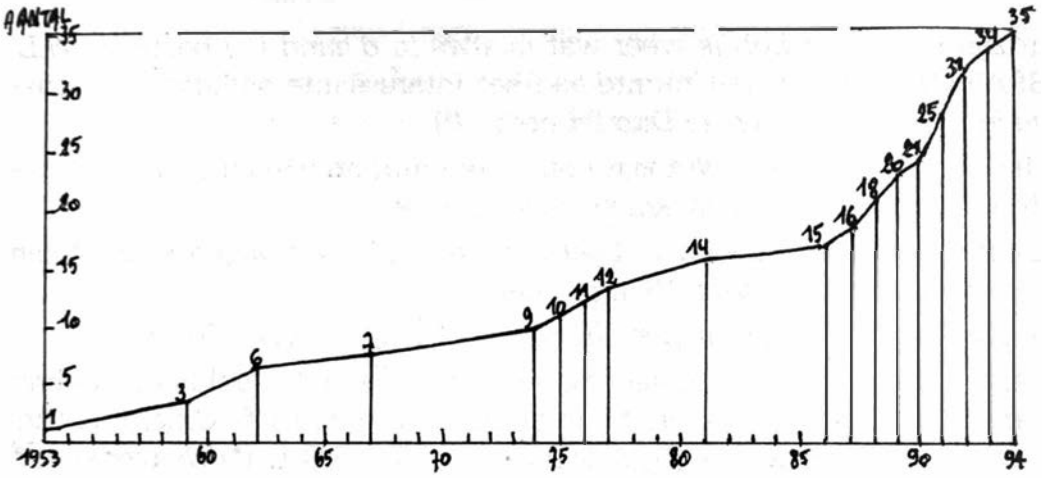
Provincie Brabant

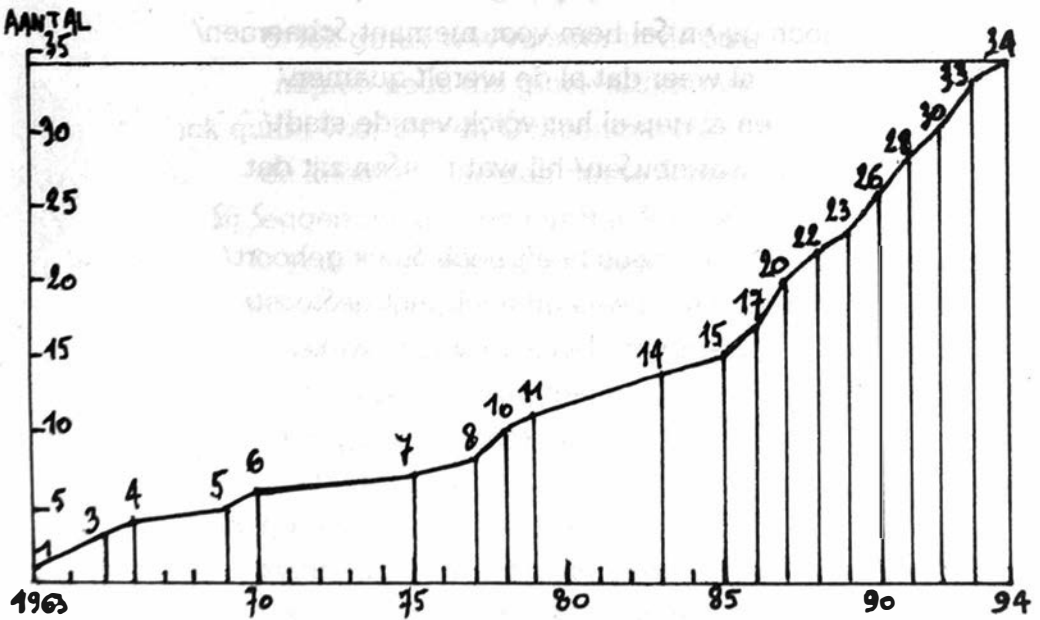
Provincie Limburg

Provincie Oost-Vlaanderen

Provincie West-Vlaanderen

EEN NEUSLIED BIJ WIJZE VAN FEESTNEUS

In zijn boek *Hier heb ik weer wat nieuws in d'hand (...)* besteedt W.L. BRAEKMAN nogal wat ruimte aan het interessante onderwerp "Neusliederen, Neusboekjes en Dito Prenten." (1)

Het oudste voorbeeld van zijn populaire en/of op vliegende bladen gedrukte (markt)liederen is een neuslied dat de

Gentse pater Augustinus de Laet kort na 1744 heeft opgetekend in zijn met de hand geschreven "Sangh Boeck.

(Bibliotheek Universiteit Gent (RUG), hs. 1366, fds. 63v-65r). (2)

Een variant van hetzelfde lied vonden we terug in de liedbladbundeling van Vlaamse marktliederen die in de *Bodleian Library* te Oxford de titel *Dutch Ballads* meekreeg. (ligplaatsnummer: 28825.C.1). (*) We bieden het hier feestelijk aan de emeritus professor W.L. Braekman:(3)

NIEUW LIEDEKEN VAN DE NOBEL NEUSEN

Wy mogen weSen goede lien/
mijnen neus is wel afgeSien/
Hij heeft veel Schimpen moeten hooren/
maer noyt en heeft men hem Stooren/
maer als men hem uytlacht en begeckt/
dan hout hij Spijtigh Sijn reSpeckt/
noch gij en Sal hem voor niemant Schaemen/
al waer dat al de werelt quamen/
en al riep al het volck van de stadt/
hij wat neuSen/ hij wat neuSen zijt dat.

2. Mijnen neus heeft noch Sulck gehooft/
daarom en was hij noch niet geStoost/
want van de voor-gaende weke/
wirt hij bij een gram vergeleken/
jae bij de vis-verkooopers op de mert
hij eenen langen rochen-stert/
ick liep en ick ginck een pot doen tappen/
Sou het meySen was van de trappen/
Sij Sonck geduerigh voor het vat
hij wat neuSen/hij wat neuSen zijn dat.

3. Sij brocht het bier en Sag mij aen/
mijnen neus die de haer Stille Staen/
Sij riep Strack tot haer BaeSinne/
vrouw om Godts wille komt eens binnen/
want in de keucken Sit zzen feSel/
met eenen neus gelijk een Snel/
gij en Saegt noyt des gelijcken/
't is eenen neus gelijk een pijcke/
de vrouw quam binnen daer ick Sat/
hij wat neuSen/hij wat neuSen zijndat.

4. Ick Sey wat neus Sou dat zijn/
hoe hij is hij staet op mij/
ick bender Seer wel met te vrede/
ick weet dat g'hem vint in geen Seve Stede/
niemand en heeft Soo eenen neus/
want mijne Moeder die hadde keus
te kieSen uyt een volle manden/
deSe greep Óij met haer handen/
mijnen Vader wenSte haer proficiat
Hij wat neuSen/hij wat neuSen zijn dat.

5. Ick ginck wat voorder in de Ste'/
mijnen neus die ginck altijdt me/
ick quam voor bij een Óchoenmaeckers deure/
de knechten lachten om te Scheure
Sij Seggen mij en den naeSter Sprack eerSt/
is dat niet eenen vrouwen leeft/
deSen neus en moet niet meer groyen/
want men Sal daer wel op Schroyen/
al waer't den grootSten voet van de Stadst
hij wat neuSe wat neuSe zijn dat.

6. Ick liet hun lachen en ick ginck voort/
tot dat ick quam aen de laeke-poort
Sij riepen achter mij af te maelen/
deSen menSch Sal Seker dwaelen/

want Sijnen neus hanght hem in Sijn licht/
hij benemt Sijn heel geSicht/
al het volck quam uytgelopen/
mijnen neus die moet het al bekoopen/
d'een sey dit: en d'ander dat/
hij wat neuSen/hij wat neuSen zijn dat.

7. Ick quam in de Kerck en ick knielde neer/
een QueSel Sprack op haer manier/
gij Sult u wat moeten meyden/
draegt uwen neus wat aen d'een zeyden;
want hij Schaduweedt mijn heel papier/
van mijnen boeck en Sien ick niet en Sier/
ick en kan niet eenen regel leSen/
Sij Schove want het moest Son weSen/
maer die daer aen d'ander Seijde Sat/
riep wat neuSe/hij wat neuSe zijn dat.

8. Ick quam bij de jonckers op de merckt/
een-jeder wiert van mij verveert/
Soo Sij, maer mijnen neus aenSagen/
Strack komt hij ons een Snuyfken vragen/
en men geeft hem het t'is al verbruyt/
hij Snuijft g'heel ons doosken uyt/
laet ons die in tijdts weg Steken/
want daer bij leven wij de geheele weke/
dat waer voor hem Sou veel als dat/
hij wat neuSe/hij wat neuSe zijn dat.

9. Hoe leelijk mijnen neus mijn Staet/
mijnen neus is mijn kameraet/
ick Souder geen ander neuSe willen/
want den Turck met Sijn vrindinne/
waeren geneuSt gelijk als ick/
redelijck lanck en hoeck en dick/
ick moet mijnen neus de glorie geven/
vivat die met Sulcken neuSe leven/
vivat/vivat en noch eens vivat/
Hij wat neuSe/wat neuSe is dat.

Als toemaat en om de aandachtige lezer van de titel bij de neus te nemen nog een neuslied extra alvorens de versie(s) van Braekman te vergelijken met de in Oxford bewaarde.

MOTTIGE NEUZEN⁽⁴⁾

1

Wat vindt men mottige neuzen in 't land
zo binnen als buiten de steden
daar staat een neus van eer of schand
op ieder zijn tronie geplant
want als men de neuzen al wel beziet
daar is geeneen of er hapert iet
bezieet maar de mijne 't is geen kleine
toch is hij de lelijkste niet
en is hij wat groot ten baart geen last
een huis wel gegeveld dat staat altijd vast
principaal voor een man die weet daar niet van
maar een neuske wat klein is fraai zo ik mein
voor een kwezel of begijn

2

niet dat ik prijs een lange neus
van ongemanierde lengte
een neus moet zijn entre-deux
maar niet gelijk van een reus
want is hij wat groot men roept in de stad
komt zien wat schrikkige neus is dat
men zou suikerloden daar iemand mee stoten
'k wou niet dat ik zo enen had
dan hoort gij nog dagelijks dat verwijt
dat gij een schromig lange neus zijt
'k heb nog liever een neuske weinig en kort
schoon dat het een stomper geheten wordt
als dat er te veel aan schort

3

som hebben een neus gelijk een vuist
heel moeielijk om te dragen
men ziet gemijnelijk zulk gespuis

versiert men menige knuis
maar een die rond is of te dik
die steken zich dikwijls buiten de schik
ja hun oogskens doen zich zo lichtelijk zeer
want die neuskens zijn schrikkelijk teer
de jongens die roepen hen na op straat
komt zien wat schromige neus daar gaat
dan wordt gij bespot van groot en klein
gij kunt hem niet verstoppen dat doet pijn
ik zou liever een platneus zijn. •

4

maar te plat is ook niet fraai
'k heb liever een hoge met bulten
een effen tronie gelijk een vlaai
dat is een lelijke braai
want word gij oud wat dan gedaan
als uw gezicht begint te vergaan
't is nog beter wat krom wilt gij weten waarom
want daar kan een bril op staan
enen rode vindt men nog hier of daar
camoeskens wordt men nog 't meest gewaar
maar een neuske wat klein of spits gebekt
schoon dat men 't overal binnenstekt
die worden nog 't minst begekt

5

hier hebt gij neuzen van alle geslag
die nergens worden gevonden
men zou hen geven een vrij gelag
als men een perfekte neus zag
maar niemand mag hier wezen gestoord
al heeft hij wat van zijn neus gehoord
't en dient tot geen spijt of iemands verwijt
't geen dat mijn liedekje zegt
is hier of daar een neus mismaaft
wij zijn daar onnozel aan geraakt
is hij groot is hij klein is hij rot is hij fijn
is hij gehult of gebult wij en hebben geen schuld
en wij vragen hem ongeduld

finis

Ons "Nieuw Liedeken van de Nobel Neusen" kreeg van ons als signatuur 28825.C.1 (13)3. Wij vonden op dit dertiende liedblad in de liedbladbundeling "Dutch Ballads" vier liederen. Naast dit neuslied waren er nog een MEY-LIEDEKEN (Inc.: Sa wilt u verblijden); een BEK-LACHT-LIEDEKEN; Van Mieken ¶tout) (Inc.: Wel Mieken ¶tout) en een LIEDEKEN TOT LOF VAN DE SCHOEN-MAECKERS EN ST. CRISPIJN (Inc.: O Soeten tijdt Octobermaent) op afgedrukt. Het liedblad werd uitgegeven en gedrukt "Tot Bru¶¶el, bij de Weduwe G. Caw(e), Boeckdrucker ende Boeckverkoopv in de Vervevs-¶traet."

De drukker G. Cawe, noch zijn weduwe zijn terug te vinden in de marktliedbibliografie van "Komt vrienden ...". In de Oxfordse liedbladen-collectie zijn liedbladen 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 en 13, m.a.w. de eerste 13 van 16, gedrukt bij Cawe. (5)

In de "Histoire du livre et de l'imprimerie en Belgique des origines à nos jours (sixième et dernière partie) lezen we o.a.:

"L'imprimerie Van Campenhout, Frères & Soeur, est la plus ancienne maison existant encore à Bruxelles. Sa fondation remonte à 1733, date à laquelle Guillaume Cawe reçut sa patente d'imprimeur et s'établit au Marché-au-Charbon. Au début du XVIIIe siècle la situation de l'imprimerie n'était pas brillante aux Pays-Bas et le métier d'imprimeur ne pouvait pas s'y exercer librement. Pour être inscrit à la Corporation des Imprimeurs et Libraires, il fallait payer un droit de 300 florins, si on exerçait une seule profession, et de 400 florins, si on exerçait les deux professions. Il fallait en outre posséder au moins deux presses et huit espèces de caractères, et connaître les langues française, néerlandaise et latine. Des ordonnances gouvernementales enfermaient l'imprimeur dans toutes sortes de règlements qu'il était très dangereux d'en<?>eindre. Guillaume Cawe néanmoins réussit dans son entreprise, sa veuve continua les affaires et sa fille Jacqueline épousa werd 1765 le premier ouvrier de sa mère Gérard Pauwels. Il reçut sa patente en 1769 et quitta le Marché-au-Charbon pour se fixer Grand'Place. Il ne tarda pas à occuper un rang important parmi les imprimeurs de Bruxelles et de 1785 à 1791, fut l'imprimeur de la Ville (...)". (6)

Bij Auguste Vincent vinden we o.a.:

1733 (mai) Guillaume Ier Cawé, I; tav. 12 août.

v. 1733-1740 Guillaume II Cawé, I, aut. 3 août

1733-1777 Ve Guillaume Ier Cawé, I; aut. 12 août." (7)

In onze Oxfordse collectie (markt)liedbladen vinden we volgende zetsels:

"Tot Bru¶¶el, bij Guillaume Cawé, Boeckdrucker op de Kole - Merckt." (liedblad 1)

"Tot Bru¶¶el, bij de Weduwe G. Cawé, Boeckdrucker op de Kole - Merckt." (liedblad 2)

"Tot BruSSel, bij de Weduwe G. Cawé, Boeckdrucker op de Kole - Merckt. (liedbladen 3, 4, 5, 6, 7, 8)

"Tot BruSSel, bij de Weduwe G. Cawé, Boeckdrucker ende Boeckverkooper op de Kole - Merckt. (liedbladen 9, 10, 11, 12)

"Tot BruSSel, bij de Weduwe G. Cawé, Boeckdrucker ende Boeckverkooper op de Ververs-Straet. (liedblad 13)

waaruit op zijn minst blijkt dat de weduwe van Guillelmus Cawé in de (boek)drukkerij op de Kolenmarkt te Brussel haar man opvolgde, dat zij er ten minste na enige tijd ook boeken e.d. verkocht en tevens later verhuisde naar de Verversstraat waar zij beide beroepen bleef uitoefenen.

Uit het voorgaande kunnen we minstens afleiden dat ons liedblad gedrukt werd in de periode 1733-1777, pas nadat de weduwe Cawé met de drukkerij naar de Verversstraat verhuisde. Uit de andere liederen valt geen datum af te leiden van druk of verschijnen. Een verdere preciese datering zou kunnen na het nodige archiefonderzoek. De datum die Braekman vooropstelt m.b.t. de door pater de Laet in zijn zangschift opgetekend neuslied is even na 1744, ons tijdsinterval. Toch mogen we niet vergeten dat volgens de titel van het neuslied uit de Oxfordse collectie dit reeds een nieuw liedje is op de nobele reukorganen. Er moeten dus zeker reeds eerder neusliederen gecirculeerd hebben. Braekman verwijst naar bepaalde andere bronnen m.b.t. neusprenten e.d. Toch twijfelt hij *"Of de zg. "Nasentanz zu Humpelsbrunn", een zestiende-eeuwse prent, iets te maken heeft met de neusprenten en -boekjes. "Het is zijn inziens meer dan twijfelachtig". Het is een wel ongelukkig gekozen latere benaming voor een uitbeelding van een rondedans rond een klimpaal, behangen met prijzen, op een boerenkermis (Afbeelding bij M. De Meyer, De volks- en kinderprenten in de Nederlanden van de 15e tot de 20e eeuw, p. 583)."*

DE VERMAAKELYKE VASTEN-AVOND VREUCD

Utz Jeggle daarentegen beweert: *“Der hervorragende Platz der Nase macht sie besonders angreifbar. Große Nasen heißen Gurken und werden schon im 16. Jahrhundert verspottet. Ein Nürnberger Fluyblatt, zu dem Nicolaus Meldemann den Holzschnitt und Hans Sachs 1534 den Text geliefert haben schildert den > Nasentanz zu Gumpelsprunn < Nach dem Taht der Musik tanzen verschiedene Bouern mit großen Nase rings um eine Stange, an de eine Hose (!), un Kranz, ein Nasenfutteral als Preise-wie beim Hahnentanz der Hahn - hängen. Hans Sachs hatte schon mot diesem ersten Entwurf Erfdg und verwendete deshalb das Motiv noch einmal (1548 im Meisterliede »Der Nasentanz«). Der Komponist Johannes Puxstaller steigerte in seinem Quodibet für Nasen die möglichen Attribute ins Gigantische. Da gibt es folgende Nasentypen, »kratte, krumpe, pucklete, einbogene, murrete, dicke, brayte, gespitzte, maset, schrammet, gflickte, triecket und knollet, vierecket und trollet, gschneitzte, rotzige, putzige «und so geht es noch 15 Verse weiter. Diese burleske Nasenkunde hat ihre Wurzeln in der Autihe und setzt sich fort bis zu Lessing, Chamisso und Cyrano de Bergerac. (8)*

In het stukje *“Door zotheid kan er vriendschap zijn”* ging Erasmus in zijn boek *“Lof der zotheid”* dat hij omtrent 1511 als een “beuzelarij” de wereld inzond, zelfs even in op de neus:

“Welnu, een oogje dichtknippen, wankelmoedig zijn, slecht zien, bazelen als het om fouten van vrienden gaat, zelfs bepaalde opvallende gebreken als deugden liefhebben en bewonderen ... lijkt dat niet op verwantschap met de zotheid? Wat als (...) de ander aangetrokken wordt door de neuspoliep van zijn Agna (...); wat, zo zeg is, is dat anders dan je reinste zotheid? (...)” (9)

In deze burleske traditie mogen we onze neusliederen plaatsen. Zowel het *“Lied van Eenens Pastors neus, gemaect van hem zelfs”* als het *“Nieuw Liedeken van de Nobel Neusen* als de *“Mottige neuzen”* beantwoorden hieraan. Ook al is de beginregel bij Braekman *“Gij moght wel weten, goede lien”* vanaf de volgende versregel loopt de tekst nogal gelijk op met deze uit Oxford. Bij Braekman vergelijkt men hem met een craen terwijl hij bij ons waarschijnlijk met een gram vergeleken wordt (15), terwijl de persoon loogh, liep hij bij ons (18). De vierde strofe vinden we in Braekman niet terug en als we deze niet zouden meetellen en de regels gewoon numerisch vervolgen zou 33 “dieper” geven waar het bij ons “voorder” is. De knechten “loegen wel ter keure” in 36, waar ze bij ons lachten om te scheuren en bij ons is het niet de meester doch de dichtst bij de speciale neusbezitter zijnde die de neus vergelijkt met een vrouwenleest. Op regel 44 wordt een toponiem de “Ketelpoort” genoemd. Misschien kende Gent destijds een gelijkaardige plaatsnaam. In ons Brussels lied is er een verwijzing aldaar naar de “laeke-poort”. Zesenvertig geeft

dan weer "faelen" waar bij ons "dwaelen" te lezen is; later wordt "ieder-
een" bij ons "al het volck" en de neus hangt bij ons, waar hij staat bij de
anderen.

Indien we nog steeds de nieuwe strofe niet meetellen worden de strofen
6 en 7 van pater de Laet in onze versie geswitcht/omgedraaid, m.a.w. 6
wordt 7 en 7 wordt 6. In 8 wordt er een ode op de eigen neus gehouden
waarin op 76 het eigen edel orgaan vergeleken wordt met dat van de
keizers en sibillen, terwijl het in onze versie met die van de Turk en zijn
vriendin de vergelijking kan doorstaan. De neus bij ons is dan ook niet
"Leelijck, lanck, wat hoogh en dick, (...)", maar "redelijck lanck en hoeck
en dick (...)".

Ook in Mottige Neuzen treffen we een dergelijke (getemperde) ode aan
het reuk-orgaan: "want als men de neuzen al wel beziet/daar is geeneen
of er hapert iet/beziet maar de mijne 't is geen kleine/toch is hij de lelijkste
niet" (regels 5-8).

Buiten de aangehaalde afwijkingen verschilt dit lied af en toe nog qua
schrijfwijze, e.d. van zijn Gentse variant. Zij telt echter een strofe meer en
twee van de strofen zijn in een andere volgorde geplaatst. De bedoeling
van het lied is echter dezelfde als degene die we achter de variant van
pater de Laet moeten zoeken: spot met misvormde organen, gekscheren
met de ijdelheid ondanks het uiterlijk e.d. meer. Maar gaat niet bovenal
de innerlijke menselijke gesteldheid, want "Geen rijker kroon dan eigen
schoon!" Dat Braeckman nog dikwijls ons op pad mee mag nemen. Hij
heeft een fijne neus voor zeer interessante zaken...

Dominique J.B. VANPEE

(*) Onze dank gaat hierbij naar de heer William H. Clennell (Bodleian Library Oxford) die
onze marktliedstudie mogelijk maakte in de Bodleian library tijdens de maand juli 1991.
(91A7083).

(1) W.L. BRAECKMAN. *Hier heb ik weer wat nieuws in d'hand. Marktliederen, rolzangers
en volkse poëzie van weleer*. Gent, Stichting Mens en Cultuur, 1990: "Neusliederen,
Neusboekjes en Dito Prenten" worden toegelicht van p. 479 tot en met p. 513.

(2) W.L. BRAECKMAN. *Hier heb ik ...*, p. 501.

(3) Het gaat hier om een van de vierenveertig liederen uit de "Dutch Ballad" bundel in de
Bodleian library Oxford. Het ligplaatsnummer van deze bundel is 28825.C.1 vandaar
dat we dit lied omdat het op het dertiende blad het derde is (met als volgorde per blad
voorrang van links op rechts en hierbij van boven naar beneden) de code 28825.C.1.(13.)3
meegaven. Elders berichten we verder over deze collectie (de ontsluiting in het
tijdschrift *Volkskunde*; enkele andere liederen o.a. in *Brabantse Folklore*).

(4) "Mottige Neuzen" is terug te vinden in: J.C. PIRÉ; inleiding W. ADRIAENS, L. VAN
LOOY, A. BOLCKMANS; illustrator W. HERMANS; samensteller W. ADRIAENS.
Liedekensboek (: begijntien aen haer toehoorende). (Nioba Cahiers). Lier, Nioba, tweede
druk, 1986, pp. 98-99; Joanna C. Piré werd begijn tijdens haar leven. (° Wilmarsdonk, 4
juli 1780 - † Lier, 8 november 1854).

- (5) S. TOP, M. MATTHIJS, F. PELGRIMS en D. VANPEE. *Komt vrienden, luistert naar mijn lied. "Aspecten van de marktzanger in Vlaanderen (1750-1950). Geannoteerde bibliografie. Registers. Collectie, Wilfried Grauwels. (Retrospectief; (4). Tielt en Weesp, Lannoo, 1985, waar in het register van de drukkers en uitgevers de naam Cawé ontbreekt.*
- (6) H. LIEBRECHT. *Histoire du livre et de l'imprimerie en Belgique des origines à nos jours. Sixième et dernière partie. (Collection des publications du Musée du Livre Bruxelles). Bruxelles, Musée du Livre, 1934, pp. 139-140.*
- (7) A. VINCENT. *La typographie Bruxelloise au XVIIe et au XVIIIe siècle. In: Histoire du livre et de l'imprimerie en Belgique des origines à nos jours. Quatrième partie. (Collections des publications du Musée du Livre, Bruxelles). Bruxelles, Musée du Livre, 1925-1926, p. 39.*
- (8) U. JEGGLE. *Der Kopf des Körpers. Eine volkscundliche Anatomie. (Aspekte der Menschen). Weinheim und Berlin, Quadrieger, 1986, S. 130-131. In het werkje van F. GONZALEZ-CRUSSI. De vijf zintuigen. Van zinsgenot tot zinsbedrog. Amsterdam, Mentenhoff, 1990, p. 91 vinden we echte & vermeende overeenkomsten tussen neus en penis.*
- (9) ERASMUS; vert. A.I. HIENSCH. *Lof der zotheid. (Prisma-boeken; 1359). Utrecht en Antwerpen, Het Spectrum, 1979, 6e druk, p. 35.*

Met

de sympathie

van de

Generale Bank

EEN GENTSE RENTMEESTERSREKENING (1734-35)

LOSRENTEN EN/OF HYPOTEEKLENINGEN ALOM

Via deze weg willen wij aan de geïnteresseerden kenbaar maken, dat een waardevol archiefstuk uit de bibliotheek van de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, zopas werd geïnventariseerd. Wie zin heeft om wat cijferwerk te verrichten kan vanaf nu het stuk onder nummer 2752 bij de bibliothecaris opvragen ten einde het te raadplegen. Alhoewel cijferwerk veel tijd in beslag neemt en een saaie bezigheid is, vormt het nochtans een uitdaging voor historici die aan de hand van economische gegevens een beeld willen ophangen van onze vroegere maatschappij.

Het archiefstuk betreft waarschijnlijk een eerste bewijsvoering van alle uitgaven die de rentmeester van de stad Gent had gedaan om de croozen (van croître, groeien, intrest opbrengen) van erfelijke losrenten aan geldschieters uit te betalen. Vanaf 1734 moest de rentmeester zich namelijk aan een nieuw reglement houden dat achteraan het archiefstuk in het kort wordt beschreven. Ik citeer folio 623 en 624:

"commissaris (van de vorst) ordonneert den rendant (ingevolge het reglement van 1734) te betaelen de respectieve credirentieren uyt de revenuen van hunne hipotequen ghelyck die in desen op elcke classe ende specie van revenu sijn gherangeert, (vandaar de chronologische volgorde van de hypotheekrenten in de rentmeestersrekening) bij dien interdiceert hem meer te employeren het incommen van deene hipoteque ofte fond om te secoureren de courtresse van dandere totdat de selve crediteuren door de fonds van hemlieden hipotequen sullen wesen voldaan"

Uit die tekst blijkt duidelijk dat de rentmeester voordien de gewoonte had "schulduputjes" te maken om er andere mee op te vullen. Daaraan wou de commissaris van de vorst blijkbaar paal en perk stellen. Zijn streefdoel was natuurlijk de belastingen doen opdrijven om de schuldenlast te kunnen afbouwen.

De erfelijke losrenten, die in ons dokument aan bod komen, waren een soort hypotheekleningen, door een rentmeester of "rendant", in naam van de stad aangegaan tegen een intrestvoet van 5 à 6,25% per jaar (den penninc twintich of den penninc zestiene), met onroerend goed op onderpand. De rentmeester verkocht dus eigenlijk erfrenten of intresten op grondbezit, in ruil voor kapitaal. Over wiens grondbezit het hier gaat is niet duidelijk.

De geldontleningen waren het gevolg van een serie "beden" van de landvorsten die opklommen tot in 1629 (1). Binnen een welbepaalde termijn moest een bede (een vraag om geld, m.a.w. belasting) door elk van de vier Leden van Vlaanderen, (Gent, Brugge, Ieper, Brugse Vrije) volgens een bepaald aandeel in de hoofdsom (de quote) samengescharreld

worden. De quote van Gent bedroeg in 1734-35 drie vijfden, een niet te onderschatten som om bijeen te krijgen. Bij gebrek aan geld waren er eigenlijk maar twee oplossingen voorhanden: geld ontlenen of de taksen opdrijven. Om de "beden" te kunnen betalen mochten de leden immers imposten (accijnzen of indirecte belastingen) instellen. Zo treffen we in ons document imposten aan op volgende zaken: wijn, steenkool en houtskool, tabak, vlees, graan, bier, brandewijn, rond en gezaagd hout, spijkers of stapelhuizen, elcke sack graen ten oven gaende (lees brood-vervaardiging).

De personen die hun kapitaal in ruil voor intrest beschikbaar stelden deden dit om regelmatige inkomsten uit hun fondsen te bekomen, m.a.w. zij belegden hun geld zoals nu nog met staatsleningen gebeurt. Met dat verschil dat er geen vervaldag aan hun staatslening gekoppeld was en dat hun intresten dus per definitie erfelijk waren. Ook na hun dood bracht hun belegging erfrenten op aan hun nabestaanden, tot wanneer hun kapitaal volledig werd terugbetaald. U voelt het reeds aan: de staats-schuld is niet nieuw. De oudste lening die we in ons archiefstuk aantref-fen dateert van 1629, in 1735 dus 106 jaar oud. De een zijn dood (lees schuld) was echter de ander zijn brood. U leest het goed, de armen hielden er brood aan over. Wanneer de armenkamer en den (armen)disch van de verschillende kerken schenkingen kregen dan belegden zij die in erfelijke renten opdat een regelmatig inkomen, nodig voor de aankoop van brood voor de armen, zou verzekerd zijn.

En aan wie konden die liefdadigheidsinstellingen het best op grote schaal geld uitlenen? Natuurlijk aan al wie geld met hopen tegelijk verslond en wat dat betreft, spande de overheid de kroon. De overheid had voor haar oorlogen en uiteraard voor haar leger massa's geld nodig en het was uitgerekend die geldnood die aan de geldschieters, vooral in de gedaante van de geestelijkheid, een gegarandeerd inkomen verschafte. Weliswaar moesten de beleggers soms wat geduld oefenen, vermits in

Ontrafen by my onderschreven inde qualiteyt als Ontfangher van d'Arme Camer deser Stede van GHENDT, uyt d'handen van *la. Ernest Della*
frille heere Van Landeghem et al. Camys van gemeene middelen
 de Somme van *Vijf ponden groote*
 ende dat over een jaer Crois cender ghelijcke Rente s'jaers de voornoemde Camer
 competerende tot laste vande voornoemde Intermiese, verschenen den *xxviii*
maerke *Seffnen-hondert seffentnegentich*
1. 1. - 0 0
2 *1696*

Dit document, een kwijting van 28 maart 1696, is het tastbaar bewijs dat de armenkamer intresten van de overheid ontving. Stadsarchief Gent R520 Nr. 17.

ons stuk van 1735 pas de verschuldigde intresten over het jaar 1730 werden uitbetaald. Folio 211 vermeldt zelfs een aardige ziel die de achterstallige intresten over de jaren 1728, 1729, 1730 en 1731 kwijtscheldt. Het is interessant eens het lijstje van Gentse geestelijke instellingen te bekijken die de staatskas financierde:

- *Akkergemkerk*
- *Den disch van Sint-Martenskerke*
- *Arme Klaren*
- *Armen(disch) van de kerk van Sint-Michiels*
- *Bijlokeabdij*
- *Klooster Capucinessen*
- *Fondatie van sijn eerwaarde heer bisschop Triest*
- *Klooster van Galilei*
- *Abdij Groene Briel*
- *Infirmierie Groot Begijnhof*
- *Klooster Terhaeghen*
- *Kerk en armenmeesters van de parochie van Heusden*
- *Kanunniken van de kathedraal van Sint-Baafs*
- *Karmelietessen*
- *De kerkfabriek van Sint-Baafs*
- *tClooster ter lazarije*
- *De Marollen in het klooster van Deinze op Ackergheem*
- *Onze Lieve Vrouw Sint-Pieterskerk*
- *Den disch van de kerk van O.L. Vrouwe St.Pieters*
- *Penitenten geseyt sint-jacobszusterhuis*
- *Paters Predikheren*
- *Abdis van de Rijke Klaren*
- *Rijke Klaren*
- *Seminarie Bisdom van Gent*
- *Den disch van Sint-Baafs*
- *Sint-Agneteklooster*
- *Sint-Barbaraklooster*
- *Sint-Jacobskerk*
- *Godshuis Sint-Jan-ten-Dullen*
- *Klooster van Sint-Joris Vranx*
- *Sint-Salvatorkerk*
- *Eerweerdige paters van de societijt*
- *Ursulinnen*
- *Zwarte Zusters*

Om een ruwe indruk te krijgen van de kapitaalbreng van de armenkamer en den disch die zich over de armenzorg ontfermden, heb ik berekend met hoeveel geld zij de steenkool en houtskoolaccijns spijsden: tussen 1'485'264 en 1'856'580 groten. Op jaarbasis bracht dat kapitaal 92'829 groten op. In de veronderstelling dat de helft van de rente werd herbelegd, bleven er voor de armen dus nog 46.414 groten over. U ziet het, in ons archiefstuk zit stof genoeg alleen al om de armenzorg in de

18de eeuw eens onder de loupe te nemen. Met een beetje geduld kunnen tevens andere interessante economische gegevens worden berekend met betrekking tot de levensstandaard uit de 18de eeuw. Voorzichtigheid is evenwel geboden bij de beoordeling van alleenstaande cijfers. Het verdient aanbeveling in het stadsarchief andere fiscale bescheiden, die hetzelfde boekjaar behandelen, te raadplegen. Zo kwamen wij tot de vaststelling, bij een poging tot het berekenen van het hoofdelijk wijnverbruik, dat de totale wijnimpost, die door de ontvanger van de wijncaccijns in de stadskas werd gestort, samengesteld is uit vier geledingen, die individueel nog eens zijn opgesplitst:

- 1) - *de accijns betaald door de taverniers (4groten per stoop), bij wie de kleine burger in het klein ging aankopen*
 - *de accijns betaald door rijke particulieren (3groten per stoop) die bij de Gentse wijngrossiers vaten voor eigen gebruik hadden aangekocht*
 - *de accijns betaald door de kapittelkelders (2groten per stoop) die eveneens bij de Gentse wijngrossiers vaten hadden aangekocht en waar de geestelijkheid zich in het klein ging bevoorraden.*
- 2) - *de accijns betaald door kloosters (2groten per stoop) en rijke particulieren (3groten per stoop) die bij wijngrossiers uit andere steden hadden aangekocht.*
- 3) - *de groothandelsaccijns op de uitvoer (0,1groot per stoop) en de verkoop aan rijke particulieren binnen de stad (2groten per stuk of vaatje), het fameuze aam- en bodemgeld.*
- 4) - *de pro rata accijns betaald op verloren gegane wijn door morsen, proeven, onverkopbaar geworden wijn en moer, de fameuze "courtresse".*

Lezers die wensen te achterhalen van waar bovenstaande detail afkomstig is, verwijzen wij naar mijn boek in voorbereiding, *Van oude wijnberoepen naar Gent in wording*, evenals het archiefstuk uit het Gentse Stadsarchief R520 nr. 51, dd. 1734-35. Om het hoofdelijk wijnverbruik in 1734-35 te berekenen, blijkt het dus niet voldoende te zijn om één alleenstaand cijfer als uitgangspunt te nemen. Het exacte verbruik kan dus niet uit de rentmeestersrekening alleen worden afgeleid. Dank zij het handboek van de ontvanger van de kraankinderen (1595-1596) kan de beweging van de vaten in Gent bij benadering worden gereconstrueerd in percentages: ⁽²⁾

81% voor de taverniers

3% voor de rijke particulieren

16% voor de geestelijkheid

Zo kunnen we de eerste geleding schatten als volgt:

206'928 gr. X 0,81	= 167'612 gr. : 4 gr.	= 41'903 stopen
206'928 gr. X 0,03	= 6'208 gr. : 3 gr.	= 2'069 stopen
206'928 gr. X 0,16	= <u>33'108 gr.</u> : 2 gr.	= <u>16'554 stopen</u>
Totaal	= 206'928 gr.	= 60'526 stopen

Bij de berekening van de tweede geleding dient rekening te worden gehouden met een verhouding van 15,7% voor de rijke particulieren t.o.v. 84,3% voor de geestelijkheid:

5'784 gr. X 0,157	= 908 gr. : 3 gr.	= 302 stopen
5'784 gr. X 0,843	= <u>4'875 gr.</u> : 2 gr.	= <u>2'437 stopen</u>
Totaal	<u>5'783 gr.</u>	<u>2'739 stopen</u>

De derde geleding vertelt ons niets over het verbruik in de stad en moet dus buiten beschouwing worden gelaten.

Vanzelfsprekend telt de vierde geleding in onze berekening ook niet mee omdat het hier handelt over verloren gegane, niet gedronken wijn. De rest is eenvoudig:

2'739 stopen + 60'526 stopen X 2,3064 liter = 145'914 liter gedeeld door 39'545 personen = *3,68 liter per hoofd van de Gentse bevolking*. Dit cijfer moet bij benadering juist zijn wanneer we andere verbruikscijfers met 1734-35 vergelijken:

1356-57: Gent: 31,6 liter wijn (alleen uit de kleinhandel) bekomen uit de stadsrekeningen "van den besouke te tappene" ⁽³⁾

1595-96: Gent: 15,8 liter wijn (uit klein- en groothandel) bekomen uit het handboek van de ontvanger van de wijnschroders ⁽⁴⁾

1671: Gent: 1,17 liter wijn (alleen uit de kleinhandel) bekomen uit de rekening van het aangeld door de taverniers aan hun nering verschuldigd ⁽⁵⁾

1683-84: Gent: 5,7 liter wijn (alleen uit de kleinhandel) bekomen uit een uittreksel uit het kohier van door taverniers "inghedaene" wijnen ⁽⁶⁾

1733-34: Gent: 3,22 liter wijn (uit klein- en groothandel) bekomen uit een accijnsinkomstenrekening ⁽⁷⁾

1734-35: Gent: 3,68 liter wijn (uit klein- en groothandel) bekomen uit een accijnsinkomstenrekening ⁽⁸⁾

1946: België: 4,78 liter wijn ⁽⁹⁾

1969: België: 12,10 liter wijn ⁽¹⁰⁾

1974-75: België: 17,20 liter wijn ⁽¹¹⁾

1991: België: 21,1 liter wijn; Vlaanderen: 12,2; Wallonië: 30,2; Brussel: 44,3 (bron: Herwig Van Hove, *Vlaming drinkt slim in weekend*, 2.6.1993, p. 34) ⁽¹²⁾

Tussen de 14de en einde 16de eeuw trad er inderdaad een halvering van het wijnverbruik op. Vanaf het begin van de 17de eeuw verbruikte nog alleen maar de toplaag van de bevolking, inclusief de geestelijkheid, regelmatig wijn. Dat blijkt uit de metamorfose die toen heeft plaatsgegrepen binnen de nering van de wijnmeters en wijnzeggers. Wijntaverniers konden het zich tussen 1601 en omstreeks 1610 niet meer veroorloven nog wijnmeters en wijnzeggers in dienst te houden omdat het wijnverbruik spectaculair gedaald was. Het hier gedetailleerd berekend verbruikscijfer van 1734-35 past dus volledig in die trend. Wij mogen ons dus terecht de vraag stellen hoe de misleidende, irreële verbruikscijfers (gemiddeld 17,1 liter tussen 1671 en 1795) werden berekend in het werkje *Evolutie van het wijnverbruik te Gent* door C. Vandenbroeke. ⁽¹³⁾

Tenslotte kunnen we nog een poging wagen, weliswaar met de beperkte wetenschap die wij momenteel bezitten aangaande de accijnstarifiering terzake, om ter vergelijking het bierverbruik en het brandewijnverbruik uit onze rentmeestersrekening te halen. De dwaling van Vandenbroeke indachtig wijzen wij er op dat deze cijfers niet dieper werden bestudeerd en alleen maar bedoeld zijn om een vergelijkingsindruk te geven en aan te zetten tot verder onderzoek:

Bierverbruik: 662'906 groten : 0,375 groten/stoop = 1767749 stopen × 2,3064 liter/ stoop = 4077137 liter : 39545 personen = 103 liter.

Brandewijnverbruik: 182'589 groten : 6 groten/stoop = 30431 stopen × 2,3064 liter/stoop = 70186 liter : 39545 personen = 1,77 liter.)

Ronald DE BUCK

BRONVERMELDING

- (1) MADDENS N., *De opstandige houding van Gent tijdens de regering van keizer Karel V (1515-1540)* in Voorlichtingsreeks van het Oostvlaams Verbond van de Kringen voor geschiedenis nr. 17, Maldegem 1978, p. 3.
- (2) Stadsarchief Gent, Reeks 156/25 Nrs. 1 en 2.
- (3) Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent, G27224, Gentse stads- en baljuwsrekeningen 1351-1364.
- (4) Stadsarchief Gent, Reeks 156/25 Nrs. 1 en 2.
- (5) Stadsarchief Gent, Reeks 176 Nr. 14, dd. 1671.
- (6) Stadsarchief Gent, Reeks 176 Nr. 20, dd. 1684.
- (7) Stadsarchief Gent, Reeks 520 Nr. 51.
- (8) Stadsarchief Gent, Reeks 520 Nr. 51.
- (9) Krantenknipsel uit eigen verzameling.
- (10) JOHNSON H., *Wijnatlas*, 1977, p. 11.
- (11) JOHNSON H., *Wijnatlas*, 1977, p. 11.
- (12) Krantenknipsel uit eigen verzameling.
- (13) VANDENBROEKE C., *Evolutie van het wijnverbruik te Gent (14de-19de eeuw)* in *Studia Historica Gandensia* nr. 194, Gent, 1975, p. 389.

BOEKBESPREKINGEN

René DE WITTE, *De vloek van Blavier*. 206, ill., 520 fr. 001-2261000-06 rekening "De Vloek van Blavier". (1991)

"Omdat Boontje nooit de geschiedenis van Eendracht Aalst neerpende ... is dus iemand uit het voetvolk opgestaan, om er het beste van te maken. Kronologisch en anekdotisch relaas van de Eendracht-geschiedenis van 1919 tot 1991, legendarische spelers,

een paar omkoopschandalen, supportersverenigingen. De zozeer gehate spelleider Arthur Blavier bezorgde de rare titel aan deze merkwaardige publicatie.

P.R.

Iny DRIESSEN, *De Bingo-Story*. Uitg. Unistad, Berchem, 92, 295 fr. (1990)

"Niet alleen de bingobaronnen en cafébazen hebben boter op het hoofd. Ook de overheid gedraagt zich net zo gewetenloos als de goorste drugdealer. Zo lang ze cafébazen en bingo-exploitanten hun gang laat gaan, en zélf nog een stevige cent binnenrijft op de gokmachines, levert de overheid, en zelfs kinderen over aan ver-

slaving en exploitatie". Boek: schrijvend jeugdverhaal over bingo-verslaving, voor veertien-plussers. Jongen van 15-16 raakt verslaafd aan de gokmachine. Op 17 zit hij met dik 100.000 fr. speelschulden, moet stellen om die af te lossen en verder te kunnen spelen.

P.R.

Michel CASTEELS, *Op de korrel. Terugblik op cursiefjes-schrijven in "De Streekkrant" van 1985 tot en met 1990*. Uitg. Michel Casteels, Willy Maststraat 3, 9032 Wondelgem. Inleiding *Over mijn vriend*, door **Albert BRIJSSE**. 64, ill., 325 fr.

De auteur schetst zijn jeugd aan de Muide, roept allerlei herinneringen op, rechtuit als een Strop, aan het rijke Gentse volksleven, met rake pen, scherp observatievermogen. 22 min of meer historische foto's geven het

boekenmeerwaarde. Het betreft een derde bundel van Michel Casteels. Ook te verkrijgen bij: Journalisten Publiceren Zelf. H. Frère Orbanlaan 602, 9000 Gent.

R.L.

TRAMMELANT. GEVEN LOKALE TRAM- LIEDJES WEL DE REALITEIT WEER? CASUS: DE TRAM NAAR MOES-KASTEL

Inleiding

Toen in 1885 de wet op de Buurtspoorwegen voor de tweede keer gestemd werd, kon gestart worden met een fijnmazig landelijk ontsluitingsnet van tramwegen. Het was daarbij de bedoeling om landbouwgebieden, die nog geen treinaansluiting in de onmiddellijke omgeving hadden, systematisch te ontsluiten. De bloeiperiode van de tram ligt in de jaren 1890 (aanleg) en in de twee Wereldoorlogen (smokkel).

Naast de gewone heemkundige bijdragen rond dit onderwerp ⁽¹⁾ zitten er ook diverse volkskundig interessante luiken aan dit tramverleden. De kritiek en de angst bij de planning en aanleg van een tramlijn (op het eind van de 19de eeuw) kunnen een ideaal beeld geven over de rurale openheid om nieuwe industriële technologieën te willen gebruiken, waarbij we o.a. kunnen terugvallen op de reacties bij de aanleg van de spoorweg, een halve eeuw vroeger.

Het beschikbare materiaal geeft evenwel nog geen uitsluitsel in dit element van mentaliteitsstudie. Ook volksliedjes, gemaakt ter gelegenheid van de inhuldiging van een nieuwe tramlijn, kunnen daarbij immers misleidend zijn. De casus van het tramlied van Moerzeke is hier een ideaal voorbeeld van.

De tram naar Moerzeke-Kastel

Nadat de tramlijn Gent-Hamme vanaf 1904 werd doorgetrokken tot aan Antwerpen-Linkeroever begonnen enkele Moerzeekse handelaars te ijveren om een tramverbinding tussen Moerzeke en het toenmalige "verkeersknooppunt" Hamme te verkrijgen. Hun actie was succesvol. Niet alleen startte men eind mei 1909 met de aanleg van het baanvak, maar eerder was het traject ook volwaardig geïntegreerd als onderdeel van het traject Hamme-Antwerpen Linkeroever. Op 1 februari 1910 werd het lijnstuk officieel in dienst genomen met "un tour de faveur" voor de te bedienen bevolking ⁽²⁾, wat resulteerde in een gezellig inhuldigingslied:

De tram naar Moes-Kastel

*Hoort, Vrienden, 'k ga hier iets zingen, misschien weet gij het al wel...
Er zijn weer wat nieuwe dingen: Van den tram naar Moes-Kastel.
Gene schoenen meer versleten, noch velocyclet of paard;
Allen op den tram gezeten, o dat is ene vreugd op aard!*

Refrein

*Sa, vrienden, laat ons gaan, de tram die komt daar aan;
Hij rijdt in volle spiet, ziet eens wat volk erop zit!
De jonge meisjes op de zwier zitten daar in volle plezier,
Op dit uur in ene voituur mogen zij rijden!
De eerste dag was het een leven als de tram kwam aangereên:
Jong en oud die zag men zweven, iedereen was op de been,
Om dat spel te gaan aanschouwen; o, dat was een kurieuzeteit,
Jonge meisjes, mannen, vrouwen, stapten op geheel verblijd!*

Refrein

*Een ventje was nu ook gestegen op den tram voor zijn plezier,
Maar het ging de man maar tegen dat die aan zijn deur niet stil en hield.
Nu gekomen aan zijn woonstee daar zag hij: Hij was abus!'
Verder voerden zij hem dan mee naar het dorp, o wat een kruis!*

Refrein

*Ons baasje was alras aan 't briesen, en het zei: De naaste keer
Zal ik mij niet meer vergissen: Ik ga vragen aan mijnheer
Om den tram te arrêteren, maar zijn bee werd niet aanhoord.
Zijne vrouw zag hem passeren, want ze voerden hem weer voort!*

Refrein

*De jonge meisjes altegader, die zingen al met fatsoen,
Achten den tram van grote waarde; ze zouden anders niet meer doen
Dan maar rijden alle dagen van Baasrodeveer naar het Vlaams Hoofd
Dat zou hun oprecht behagen: Was dat ook al niet beloofd?*

Refrein

*Mannen, wel van zeventig jaren, vinden ook den tram heel goed,
Zij zeggen: 'k Wil dat geld niet sparen ik ga er niet meer te voet
Want des avonds in het duister zie ik er niet meer zo snel,
per voituur in volle luister rij ik van Moes al naar Kastel!*

Refrein

*De boterwijven uit de bureu zeggen ook: 'k Wil niet meer gaan,
Maar wel rijen per tramvoiture al kost het mij een helen frank;
Want van over vele jaren heb ik gedroomd al van die "roet",
Nu kan ik de moeite sparen, 'k ga niet meer te voet!*

Refrein

*Welnu vrienden, voor het laatste, 'k denk dat gij kontent zult zijn
Van de "roet" die men hier plaatste, die men noemt: De nieuwe lijn
Mocht hij rijden alle tijden zonder onheil of malheur,
Dan had niemand iets te lijden van de nieuwen A VAPEUR!*

Of de Moerzeekse bevolking angst had voor de "gevolgen" van de stoomtram konden we in de bronnen niet achterhalen, wel werd deze vorm van ontsluiting niet op prijs gesteld. Tijdens de constructiefase kende de aannemer heel wat moeilijkheden omdat materiaal moedwillig vernield werd. Na de opening richtte de agressie, vnl. door jeugd, zich tegen het goederenstation aan de molen (4). In 1915 werd de uitbating gestaakt, dit als een gevolg van de oorlog. Toen de lijn in 1922 terug hersteld was deden er zich blijkbaar geen agressieve daden meer voor tegen de tram, die daarna trouwens ook concurrentie van een private autobusdienst kreeg.

Allicht was deze oprisping niet alleen te wijten aan angst voor ongevallen, maar ook voor een gemakkelijker ontsluiting, ook van de jonge Moerzeekse meisjes door Hamse aanbidders. Dit afschermen van de Moerzeekse vrouwen voor Hammenaars kon nog tot omstreeks de jaren 40 tot harde confrontaties aanleiding geven.

- (1) Cf. J. GERITS & H. VAN ROYEN, *Proeve van een bibliografie van het openbaar vervoer in Vlaanderen*, in: *Ons Heem*, 46 (1992) 2, 143-156. Hierin worden slechts 4 liedjes gegeven.
- (2) H. VAN ROYEN, *De buurtspoorweg Hamme-Temse-Antwerpen L.O., 1882-1959*. Temse, 1988, 31.
- (3) "De tram naar Moes-Kastel", in: Infoblaadje VVV-Moerzeke, april 1970, p. 18. Overgeleverd door Eveline Vermachelen en Pauline Vermachelen (geen zusters) en opgenomen door Werner Laget.
- (4) H. VAN ROYEN, *Het openbaar vervoer en zijn regionale impact. De buurtlijn Hamme-Moerzeke*, in: *Osschaert (HK Hamme)*, II (1988) 3, 44.

H. VAN ROYEN

LEVEND VOLKSLEVEN

EEN LOKERSE PAARDEWORST IS GEEN DROGE WORST

In de reeks: *Het worp motief in Oost-Vlaanderen* vonden wij voor Lokeren naast de "Paasklokkenworp" ook de "Worstenworp" (zie Oostvlaamse Zanten, 66 (1991) blz. 135-164). Uit de gegevens die rond deze laatste worp werden verstrekt lijkt het er op alsof "Lokerse paardeworsten" op één lijn mogen gesteld worden met de alom bekende "droge worsten". Niets is echter minder waar: een dergelijke worst is een in tomatensaus gesudderd iets dat samengesteld is uit fijngemalen paardevlees. Zodat het gewoon ondenkbaar is dat deze zou kunnen "uitgeworpen" worden (of men zou de geïnteresseerden moeten voorzien van aangepaste, beschermende kledij!).

Waar veel streekgerechten, zoals b.v. "Gentse waterzooi" en "matte-taarten" thans verkrijgbaar zijn in allerlei steden en gemeenten van het Vlaamse land is dit niet het geval voor de "Lokerse paardeworsten". Die zijn en blijven - tot nu toe - een specialiteit eigen aan de Durmestreek. Om dit unieke vleesgerecht ook buiten zijn eigen regio beter bekend te maken laten we nu het recept ervan volgen:

Lokerse paardeworsten

Men neemt een kookpot en plaatst daarin, ruim oversopt met water, een kilogram paardeworsten. Aan de kook brengen en dan nog vijf minuten laten doorkoken. De worsten inprikken met een vork en even later uit het sop halen. Laten uitlekken. De bedoeling van dit voorafgaandelijk werk is het vet en de eventueel aanwezige onreinheden van de worsten te scheiden. Ondertussen hakten we reeds een driet aljuinen en een tuiltje selder in fijne stukjes. De groent en zachtjes laten stoven. Water aan toevoegen evenals een doosje tomatenpuree. Goed omroeren. De worsten worden nu gekruid met peper en zout en in de kookpot gelegd bij de verder gaarstovende groenten. Er zorg voor dragen dat de worsten oversopt blijven. Men laat nu dit alles gedurende twee uur sudderen. Daarna de worsten uit de kookpot nemen en met een bindmiddel van aardappel- of maïsmeel de saus aandikken. Opgelet voor klontervorming! De worsten opnieuw in de saus leggen en zeer warm opdienen.

Bovenstaand gerecht wordt zowel gegeten met bruin brood als met frites waarbij het geheel best "begeleid" wordt met een glas bier. Het recept zelf kan aangepast worden aan ieders "heug en meug". Zo trachten sommigen de worsten aan één krans te houden. Anderen snijden ze los

van elkaar of laten ze b.v. twee aan twee. Ook de manier van kruiden kan verschillen. Enkele takjes tijm evenals laurier zullen de smaak zeker pittiger maken. De groenten, waarbij ook al eens een worteltje wordt gevoegd, worden tegenwoordig meestal gemixt in plaats van fijn gesneden. Toegegeven: de saus, die eveneens zeer lekker is, "presenteert" dan beter. Men tracht er soms zelfs iets "provençaals" van te maken. Met pepers, olijven en andere zuiderse ingrediënten. Maar ... of dit dan nog "Lokerse paardeworsten" zijn, dat blijft een open vraag.

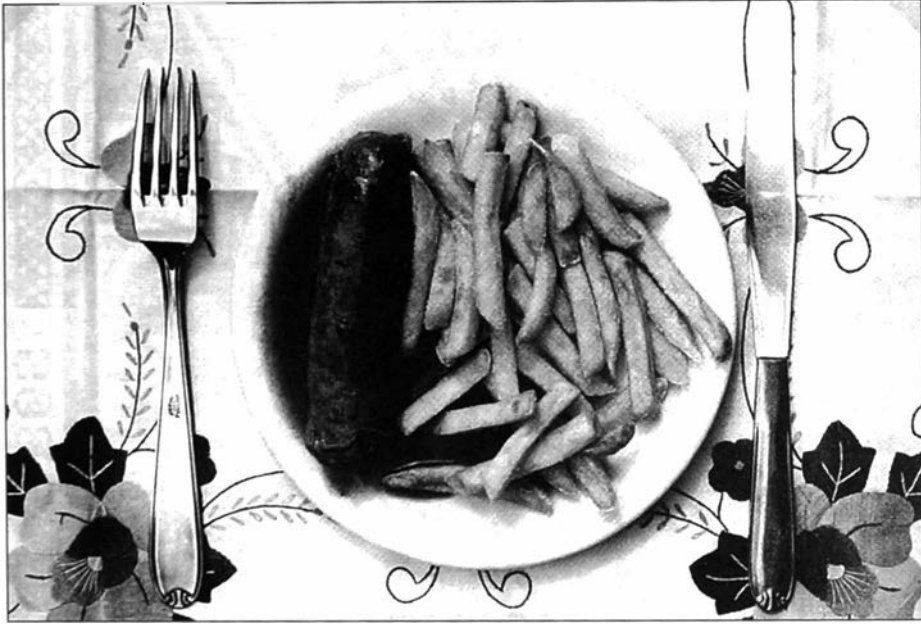

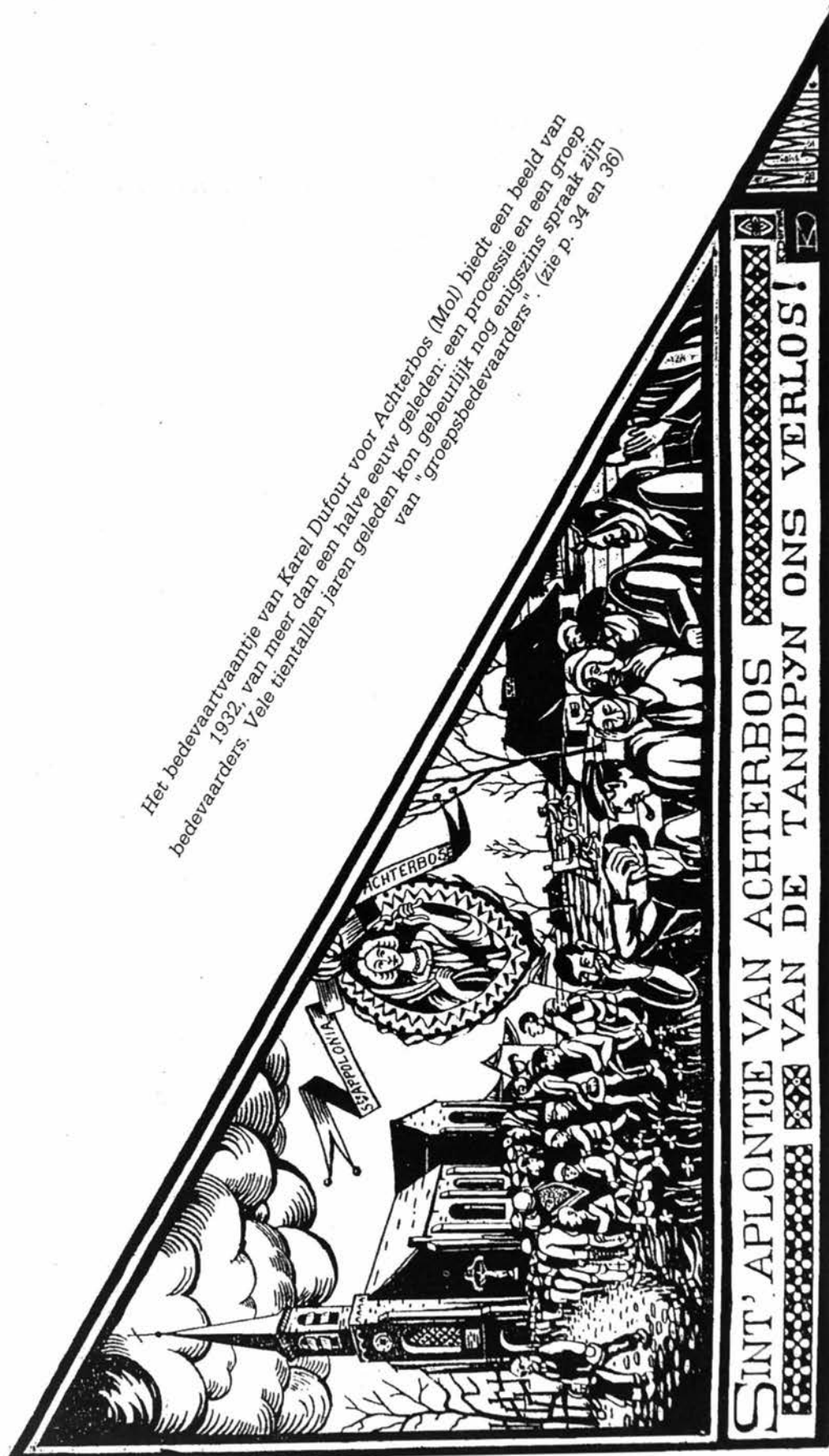
foto M.P.

De worsten zijn verkrijgbaar bij een tiental Lokerse slaggers evenals in sommige grootwarenhuizen waar men ze ook kant-en-klaar kan meenemen, zodat men ze thuis slechts hoeft op te warmen. De plaatselijke restaurants bleven hierbij niet ten achter. Ook daar worden ze geserveerd en dit uiteraard onder de hierboven reeds meermaals aangehaalde benaming, zodat we mogen stellen dat waar in een ver verleden het nuttigen van paardenvlees als een heidens gebruik werd beschouwd - paus Gregorius III verbood trouwens in 732 de consumptie ervan - het te Lokeren, en dit reeds vele decennia lang, een culinaire "hoogspringer" is.

Tot besluit: in honderden Lokerse gezinnen komen er nu nog wekelijks paardeworsten op tafel. Terwijl ze ook bij heel wat plaatselijke verenigingen op het menu staan ter gelegenheid van hun jaarlijks teerfeest. Voor de prijs hoeft niemand het te laten: door vergelijking kwamen we aan een gemiddelde van 170 frank per kilogram. En dat paardenvlees gezond voedsel is, weet nagenoeg iedereen.

Marcel PIETERS, Lokeren

Het bedevaartvaantje van Karel Dufour voor Achterbos (Mol) biedt een beeld van 1932, van meer dan een halve eeuw geleden: een processie en een groep bedevaarders. Vele tientallen jaren geleden kon gebeurlijk nog enigszins spraak zijn van "groepsbedevaarders". (zie p. 34 en 36)

SINT' APLONTJE VAN ACHTERBOS
 VAN DE TANDPYN ONS VERLOS!

VOLKSKUNDIGE ENQUÊTES IN VLAANDEREN

TANDHEILIGEN DOORHEEN VLAANDEREN IN 1990-1992: BESLUITEN

Tussen augustus 1990 en december 1992 hebben wij met een lijst van tien vragen **205** gemeenten, resp. steden in Vlaanderen en Brussel bezocht, waar tot voor kort na de tweede wereldoorlog een volksverering voor tandheiligen leefde. We wensten *persoonlijk* vast te stellen of de volksdevotie er ook nu nog bestaat.

Wij houden ons aan de volgorde van onze vragenlijst (cfr. O.Z., 1991, 2, pag. 110 en 111) bij het formuleren van de besluiten van de enquête.

1. De H. Apollonia heeft, zoals elders in de westerse kerk, ook in Vlaanderen het monopolie als patrones van de tandpijnlijders. De H. Alena van **Vorst** (Brussel), de H. Anna in een kapel van **Oud-Heverlee** en de H. Aldegondis van **Mespelare** zijn de enige heiligen, die lokaal eveneens als tandheiligen worden aangeropen.

Voor de **hele** provincie Limburg noteerden wij tevens **Onze-Lieve-Vrouw van Rust** te Heppeneert (bij Maaseik) en **Sint-Hubertus** ("tegen dulle of *razende* tandpijn"), ongetwijfeld onder Waalse invloed ("pour les rages de dents").

Tandpijn **én hoofdpijn** worden in litanieën, gebeden, broederschapsregisters, novene-affiches enz. t.e.v. de H. Apollonia, zoals elders in West-Europa, vaak *samen* vernoemd. Het verband tussen tandpijn en mond- of kaakziektes wordt zelden gelegd.

In Diest (Sint-Annendael), Mol-Achterbos en in Leuven (Begijnhofkerk) wordt de H. Apollonia, althans volgens de tekst op de litanie, ook **tegen brand** (gevaar) aangeropen. Een soortgelijke devotie troffen wij nergens anders aan!

2. In het bisdom Gent hebben twee parochies, d.w.z. Elst en Appels, de H. Apollonia als **patrones**; de provincie Antwerpen heeft twee hulpkerken, waar de tandheilige als **eerste** patrones vereerd wordt, nl. Geel-Stelen en Mol-Achterbos, en in Brabant bevindt zich in Ledeberg-Pamel (Roosdaal) een Apolloniakerkje. Een achttal bedehuizen in Vlaanderen bezitten een Apolloniazijaltaar, enkele kerken hebben de H. Apollonia als **tweede patrones**, in talrijke sacristieën troffen wij massa's relikwieën aan, vaak van de H. Apollonia. Bij ons onderzoek bespraken wij vijftien *kapellen*, waar de tandheilige vereerd wordt. In 1977 onderzocht de Duitse tandarts W. Steinmetz (Trier) het Eifelgebied i.v.m. de volksdevotie tot de H. Apollonia. Ook in deze streek komen héél veel "Kultstätten" van de tandheilige voor, juist zoals in Oostenrijk, in de

Ardennen, in Wallonië, enz. Vlaanderen lijkt ons in deze context dus geen unicum te zijn!

3. De verering voor relikwieën leefde tot aan de tweede wereldoorlog zeer intensief. Nu heerst overal groot scepticisme ten opzichte van overblijfselen van heiligen. Alleen de devotie voor **het beeld** van de tandheilige is op enkele plaatsen tot op heden blijven bestaan. Bij de Apolloniabeelden vielen ons tijdens onze enquête twee zaken op:

1) de veel voorkomende *transformaties* van Barbara-, Cecilia-, Onze-Lieve-Vrouwebeelden e.a. in Apolloniabeelden, en 2) het *ontbreken* van het beeld van de tandheilige, alhoewel het vaak in lokale, provinciale en nationale inventarissen werd opgenomen. Wij stelden hierbij vast dat vele van deze kostbare kunstwerken in **privé**-bezit zijn "terecht gekomen"...

De iconografie van de H. Apollonia in Vlaanderen verschilt niet van deze in andere landen van West-Europa.

Met uitzondering van een aantal Vlaamse miniaturen en één enkele tand van de H. Apollonia (vermeld in 1396, Sint-Janshospitaal, Brugge) zijn de beelden, relieken, schilderijen, kazuifels, glasramen, fresco's, enz. van de martelares uit Alexandrië *niet ouder dan 1500*, d.w.z. zij dateren niet van vóór het einde van de M.E. In dat verband kan zeker nog een grondige studie gemaakt worden.

4. Alleen Mol-Achterbos en Elst (Brakel) trekken op of rond **9 februari**, feestdag van de tandheilige, nog heel wat volk aan. Het zijn echter geen bedevaarders meer, maar wel bezoekers van de grote kermis (Achterbos) en toeristen, die naar het groots opgezette geutelingenfeest komen (Elst).

Op het bedevaartvaantje van Munkzwalm én Elst (uitzonderlijke twee plaatsnamen op één vaantje) bemerkt u in de rechterhoek geutelingen in de bakoven van een landman. De lepel om geutelingen te 'gieten' bevindt er zich bij.
(type Fine Stevens)

Een stille, permanente volksdevotie tot de H. Apollonia, vaak "per correspondentie", bestaat anno 1992 nog te **Brugge** in het klooster van het Sint-Janshospitaal, te **Gent** bij de paters dominicanen (Hoogstr.) en te **Wichelen** in het klooster der zusters van de H. Vincentius à Paulo. Deze kloosters hebben alle drie *supra-regionale* betekenis, d.w.z. ze zijn ook nu nog, dank zij hun Apolloniabroederschap, tot in de verste uithoeken van Vlaanderen, d.w.z. tot in het oosten van Limburg, bekend.

5. De onmiskenbare teloorgang van de devotie tot de H. Apollonia gedurende de laatste halve eeuw kent o.i. vier oorzaken: 1) het uitbreken van de tweede wereldoorlog, waarin het uitgangsleven beperkt was, 2) de expansie van het beroep van tandarts en van de ziekenfondsen in de jaren zestig, 3) het schrappen van de H. Apollonia uit het "Missale Romanum" in 1970, en 4) het feit dat bijna al onze kerken en kapellen, behalve tijdens de eredienst, uit veiligheidsoverwegingen sedert het begin van de jaren tachtig gesloten zijn.

Zo komt het dat van de **205** plaatsen in Vlaanderen, waar de volksdevotie tot de H. Apollonia tot in 1945 sterk leefde, vandaag slechts **zestig** zijn overgebleven, waarvan er volgens ons amper een twintigtal nog enig toekomstperspectief hebben. Samen met de H. Cornelius en de beide HH. Antoniusen behoorde de H. Apollonia **in 1950** nog tot de meest aangeroepen **volks**heiligen in West- en Oost-Vlaanderen (cfr. onderzoek van Leo Simoens, Gent).

Om de volksdevotie in stand te houden moet er tegenwoordig niet meer gerekend worden op de lokale geestelijkheid: ofwel ontkennen zij volledig het bestaan van de H. Apollonia - ten onrechte (cfr. Eusebius) - ofwel menen zij dat de eredienst tot andere, modernere heiligen lucratiever is: de H. Rita, de H. Franciscus van Assisi ("patroon van het leefmilieu en van de vrede"), pater Damiaan, broeder Isidorus (Kortrijk), pater Valentinus Paquay (Hasselt) e.a. Feit is dat "de kerk" heden geen grote belangstelling meer heeft voor geneesheiligen als de heilige Apollonia.

6. Op vijf plaatsen in Vlaanderen zagen wij tijdens de periode 1990-1992 **ex-voto's**, d.w.z. gebitjes of "mondjes tanden" in (witte) was, maar nergens nog ritsen tanden in was. Alleen in de Apolloniakapel te Leest bij Mechelen merkten wij echte mensentanden op, verwerkt in het altaar. **Kinderen** offeren vandaag de dag graag wassen gebitjes en kaarsen, **volwassenen** enkel kaarsen. *Mol-Achterbos* is het enige oord in Vlaanderen, waar wij novenekaarsen met de afbeelding van de H. Apollonia aantreffen. Zij worden echter niet vaak meer bij tandpijn aangestoken, wel bij ziektes en tijdens de examens, vooral in juni-juli...

Echte, **levendige** volksdevotie, dus géén folklore, vonden wij tijdens onze enquête in een zestal kleinere plaatsen: bij de bekende Onze-Lieve-

Vrouw van Dadizele en van Halle/Brabant (een halssnoertje van **zestien** witte parels “tegen tandpijn en convulsies bij kinderen”), bij enkele kleine veldkruisen in ‘s Gravenvoeren, bij een Apolloniakapel in Meerseldreef-Meerle (“tandjes” van de beukeboom aan de kapel), bij een Apolloniabeeldje in de kerk van de grauwezusters te Roeselare (een pakje spijkers, eigenlijk t.e.v. de H. Laurentius), in de streek van Tienen (Hakendover en Wange: voor het beeld van Maria Magdalena, resp. van de H. Apollonia lag een “beursje” met **32** van de kleinste Belgische muntstukken) en in Tongeren bij de clarissen (een Agnus-Dei om ermee over de wang van het kindje te wrijven). Hierbij dient opgemerkt dat vele volksgebruiken i.v.m. de devotie tot de H. Apollonia eveneens in de ons omringende landen kunnen of konden aangetroffen worden (cfr. Wilh. Bulk, *Sankt Apollonia*, Bielefeld-Münster 1967).

7. Bijna alle tandheiligen zijn anno 1992 **kinder**heiligen geworden, d.w.z. zij worden door moeders, resp. grootmoeders met kinderen, aangeropen voor een succesvolle tandvorming en *niet bij tandpijn*.

Slechts weinig volwassen tandpijnlijders in Vlaanderen zoeken soelaas bij de H. Apollonia. Zij, die toch op haar een beroep doen, zenden heden, méér dan vroeger, *een brief* met een kleine som aan het klooster van Gent, Brugge of Wichelen (cfr. supra 4). De zusters, resp. paters laten met het geld een mis lezen en zenden op hun beurt de tandpijnlijder of tandpijnlijdstster een litanie of medaille van de H. Apollonia. Enkele oudere mensen in Vlaanderen en Frans-Vlaanderen deelden ons mee dat ze voor (het beeld van) de H. Apollonia bidden, alvorens ze naar de tandarts gaan of terwijl ze in de tandartsstoel zitten, uit angst voor de behandeling!

8. De meeste devotieprentjes, die wij tijdens ons onderzoek zagen, waren gedrukt bij van de Vyvere-Petyt te Brugge (later bij Lombaerts te Deurne, Antw.) of “geschilderd” door pater franciscaan A. Bosteels († 1970, Gent). De **overvloed aan litanieën** uit de 19de en 20ste eeuw t.e.v. de H. Apollonia die zelfs **nu nog** op enkele plaatsen in onze streken voorhanden is, toont de grote populariteit van de geneesheilige vóór de tweede wereldoorlog aan. Nergens anders in Europa, behalve in Frans-Vlaanderen, werden op zo’n kleine oppervlakte, d.w.z. in Vlaanderen, **zo vele** litanieën en devotieprentjes verspreid. In de Eifel bijvoorbeeld kon W. Steinmetz (cfr. supra, 2) bijna geen drukwerk i.v.m. de H. Apollonia vinden.

Bij de **litanieën** kunnen wij grosso modo twee versies noteren, een van Gent (paters dominicanen) en een van Brugge (Sint-Janshospitaal). Juist deze twee plaatsen hebben in de volksdevotie een *supra*-regionale uitstraling!

Verder bezitten wij drie verschillende **Apollonialieder**en, waarvan er nu nog één gezongen wordt, nl. te Avekapelle bij Veurne (tijdens de

novene na 9 februari), enkele affiches met aankondiging van de novene t.e.v. de H. Apollonia en talrijke medailles met afbeelding van de tandheilige. Devotieboekjes, boekjes met het leven van de H. Apollonia, bedevaartvaantjes e.d. konden wij tijdens de periode 1990-1992 maar zelden aantreffen, zonder twijfel omdat zij vroeger eerder schaars waren. Tandpijnlijders waren/zijn meestal *geen groepsbedevaarders*. Zij bieden of boden zich dan ook persoonlijk in een klooster of in een pastorie aan.

9. De statuten en ledenlijsten van de Apolloniabroederschappen waarover wij tegenwoordig beschikken, zijn **niet oud**. De vroegste dateren uit de tweede helft van de 19de eeuw. Mochten de archiefstukken ter zake niet verloren zijn gegaan, bijvoorbeeld die van de Sint-Augustinuskerk in Antwerpen, dan zou blijken dat de Apolloniaconfrerieën niet dateren van vóór de 17de eeuw (met uitzondering van Gent, waar in de Sint-Baafskathedraal tijdens de 15de eeuw al een Apolloniagilde zou bestaan hebben, mededeling door dr. hist. Paul Trio, Drongen, 11/11/93).

Het enige Gulden Boek, dat bijgehouden werd ter ere van de H. Apollonia in Vlaanderen (Sint-Augustinuskerk, Antw.), begint pas in 1841 en eindigt in 1946.

In drie kloosters in Oost-Vlaanderen, in het Sint-Janshospitaal te Brugge en in een paar kleine parochies in Oost-Vlaanderen en Limburg kan men zich zelfs **nu nog** voor één, twee ... jaar of "voor het leven" (te Gent: 100 fr, september 1991) in het register van de broederschap van de H. Apollonia laten inschrijven. Tot in de jaren zestig gebeurde dit frequent. Zelfs in Westeuropees perspectief gezien komen dergelijke registraties alleen maar in België, resp. in Vlaanderen voor!

Antwerpen (stad) is in deze context een unicum. De broederschap van de H. Apollonia evolueerde sedert 1976 naar **een gilde**, uitsluitend toegankelijk voor afgestudeerde tandartsen.

10. De moderne naamgeving i.v.m. de H. Apollonia kent heden geen succes meer. Niemand wordt nog het leven ingestuurd met de voornaam Apollonia, een enkele Pleunie uitgezonderd! Apolloniastraten, Apolloniakoren, Apolloniaklokken enz. komen er niet meer bij. Alleen bij de studenten in de tandheelkunde aan de katholieke universiteit te **Leuven** leeft de naamgeving nog: "ad valvas"-Apollonia, Apolloniastudentenvereniging, Apolloniabal (danspartij), Apollonia-T-shirt, Apollonia-T-dansant, Apollonia (muziek)band, enz. Of de studenten weten wie de H. Apollonia is, valt te betwijfelen. Wel schijnt deze springlevende naamgeving met betrekking tot de tandheilige aan de K.U.L. enig te zijn in Europa!

Na onderzoek in Vlaanderen, Frans-Vlaanderen, Zeeuws-Vlaanderen, in Oost-België, in het zuiden van Nederland en op enkele plaatsen in Wallo-

nië zouden wij volgende **hypothese** willen naar voor brengen: de vaak voorkomende **volks**uitdrukking "zijn tanden/tandzeer/tandpijn verkopen", wellicht ontstaan naar analogie van de koorts afbinden e.d., is volgens ons van **Oostvlaamse** oorsprong, d.w.z. ze werd eerst in de streek van Gent gebruikt. Decennia lang was de uitdrukking synoniem van "zich tegen een klein bedrag voor een *bepaalde periode* in de broederschap van de H. Apollonia laten inschrijven". Nu wordt de zegswijze vaak gebruikt zonder dat men daarbij nog aan registratie in de confrerie denkt.

"Zijn tandpijn verkopen" heeft zich in de 19de-20ste eeuw wellicht samen met de uitzwerming van talrijke kloosterorden *vanuit het bisdom Gent* over andere Vlaamse provincies verspreid. Deze vorm van **taal-expansie** beperkte zich niet alleen tot Vlaanderen; ook in de Franssprekende gebieden die aan dit gewest grenzen, o.m. in Henegouwen en in delen van Frans-Vlaanderen, is "*vendre ses dents*" in deze samenhang gekend.

Of de paters dominicanen in Gent de grote promoters van de Apollonia-cultus in Vlaanderen geweest zijn, kan niet met zekerheid aangetoond worden. Toen zij zich in Gent vestigden, hebben zij wellicht de **lokale**, sterk levende **volks**devotie (cfr. o.m. het Apolloniafresco in de crypte van de Sint-Baafskathedraal, ca. 1500) overgenomen door in hun kerk een altaar t.e.v. de tandheilige op te richten om op die manier meer gelovigen te kunnen "aanlokken".

De weerspreuken i.v.m. de feestdag van de H. Apollonia op 9 februari, welke wij voornamelijk in de provincie Antwerpen hoorden citeren, hadden steeds de meestal bittere koude van deze tijd van het jaar als thema: Apleuntje heeft nog een harde kop! - De H. Antonius (17 jan.) is een koud manneke en de H. Apollonia is een koud wijfje!

In Stene bij Oostende noteerden wij onze enige *bezweringsformule*, waarbij "de nieuwe maan" een grote rol speelt: Nieuwe mane, 't fijt uit mijn handen en 't zeer uit mijn tanden! Vervolgens moest de tandpijnlidder of de tandpijnlidster een weesgegroet en onzeverader ter ere van de H. Apollonia bidden. Fijt is in het Duits **Fingerwurm**; tandpijn heeft volgens het oude volksgeloof iets te maken met tandworm, in het Duits **Zahnwurm**...

november 1993

Hervé DARAS

Generaal Lemanstraat 94 - 2600 Berchem (Antw.)

VOLKSKUNDIGE ENQUÊTES IN VLAANDEREN

DE STREEKDRACHTEN IN DE VLAAMSE ARDENNEN Zuid-Oost-Vlaanderen

1. De streekdracht in de eerste helft van de 19de eeuw

Signalementen of beschrijvingen van verdwenen personen in het Bestuurlijk Memoriaal geven ons een beeld van de streekdracht tussen 1825 en 1850 ⁽¹⁾. De meest interessante zijn deze van bekende personen met de aanduiding van hun dorp of stad.

In 1827 verdween de 36-jarige krankzinnige Maria-Theresia Cosyns uit St.-Martens-Lierde. Ze verbleef bij haar vader J.B. Cosyns. Haar kleerkast bestond uit: 12 mutsen, 8 à 9 vrouwenhemden, 1 katoenen gebloemde vrouwenjak, 1 jak van zwart laken, 3 katoenen voorschoten o.a. één met strepen, 1 zwarte wollen vrouwenrok, 1 rok van rood katoen met strepen, 1 paar blauwe kousen, 1 paar sokken, 1 paar klompen ⁽²⁾. Van schoenen is geen spraak. Opvallend zijn de gebloemde katoenen vrouwenjak en de rode katoenen rok met strepen.

In 1828 verdween Edward Meuris die te Ronse geboren en getogen was. Hij was een spinder van 12 jaar, wat wees op kinderarbeid. Hij droeg een grove blauwe linnen kiel met daaronder een hemd. Daarbij de lange bombazijnen broek van zijn vader. Hij liep barrevoets en blootshoofds ⁽³⁾.

In 1832 verdween de krankzinnige Coleta Van Damme uit Voorde. Ze was 28 jaar en ze was geschonden door pokskens. Haar kledij een blauwe linnen onderrok, een jak van bruin katoen, een blauwe linnen voorschoot, een versleten doek van rode stof, kousen, sokken en holle blokken ⁽⁴⁾.

In 1836 verdween Hermine Devuyst uit St.-Martens-Lierde. Zij droeg een onderrok, een slaaplijf van Siamoise met blauwe en rode strepen, een katoenen jak van vleeskleurige grond met ruiten en bloemen, een onderrok van zwart grond en rode zikzak, een rode voorschoot met gele strepen, een witte muts, een gele doek aan de hals, een blauwe doek op het hoofd, zwarte kousen en een purperkleurig manteltje ⁽⁵⁾. Opvallend is de hoofdbekleding: een witte muts waarboven een blauwe doek. Het purperen manteltje is waarschijnlijk een kapmantel.

In 1836 verdween Albin Fostier uit Zarlardinghe. Hij was 14 jaar oud. Hij droeg een kiel van blauw lijnwaad, bijna nieuw maar op verscheidene plaatsen gebrand en gesneden, een vest met rode strepen, een pantalon van zwarte demit, zonder voeding en gelapt met ruw lijnwaad, holle blokken, geen kousen, een katoenen muts van grijs-blauwe kleur, een halsdoek met rode strepen ⁽⁶⁾. De man droeg in elk geval een lange broek;

*Vrouw met zwarte kapmantel
en met bekjeskap.*
(Collectie Lemerancier - Brussel)

*De landbouwer droeg een blauwe
kiel en een laken muts.*
(Collectie Lemerancier - Brussel)

In 1836 werd een onbekend kind Catherine gevonden te Zegelsem, 5 à 6 jaar oud. Ze droeg holleblokken, slecht kleedsel en een blauwe trekmutts op het hoofd. Ze was met haar broer Lievin nootjes gaan plukken en ze was verloren gelopen. Haar vader Henri was houtzager (7). De blauwe trekmutts werd dus reeds door jonge meisjes gedragen.

In 1837 verdween de 50-jarige Carolina Du Mortier, echtgenote van Josephus Vanhuygevelde uit Oudenaarde. Ze droeg een jak van witte katoen met bloemen, een onderrok van zwarte wollen stof, een bovenrok van casinette met rode strepen, een muts van witte bazijn, een zwarte doek met bloemen, zwarte kousen en holle blokken (8).

In 1837 verdronk een onbekende man van 30 à 35 jaar. Men vond het lijk in Oudenaarde. Hij droeg een ronde vest met mouwen, zomerstof en olijfkleurig, een pantalon van dezelfde stof, een zwarte zijden halsdoek en twee hemden van fijn lijnwaad zonder merk (9).

In 1838 verdween Donaat Vanderbruggen uit St.-Lievens-Houtem. Hij was 18,5 jaar oud en had een blonde baard zonder geschoren te zijn geweest. Zijn kledij: een hemd van wit lijnwaad, een rode kamezool met bloemen, een vest van bruin-grauwe coating en een pantalon van blauwe stof. Hij had het ouderlijk huis verlaten (10).

In 1838 verdween Bleton uit Zottegem. Hij was 27 jaar oud. Hij droeg een overkleed ("surtout") van brons laken, een pantalon van grijs laken, een gilet van zwart laken, en rode halsdoek, een zwarte hoed, een hemd met ruiten, katoenen onderkousen en schoenen (11). Dit was reeds een rijkere kledij onder invloed van de burgermode.

Melania Pessemier, een 15-jarig krankzinnig meisje, verdween in 1840 uit Ronse. Haar kledij: een onderrok van wol, fluweel en lijnwaad, zwart en rood gestreept maar het onderste gelapt, een vleeskleurige doek met rode boorden en bloemen, een gelapte muts van bruin katoen, een voorschoot van blauw lijnwaad gelapt met blauw katoen, holleblokken en sokken. Ze was de dochter van de weduwe van Petrus Pessemier (12).

Seraphina Van Renterghem, weduwe van Philippus Pollet verdween in 1840 uit de stichting van weldadigheid van Zingem. Ze was 55 jaar oud. Ze droeg: een mantel van bruin katoen, een onderrok van blauw katoen, een halsdoek van rood katoen, een voorschoot van blauw katoen, een witte muts, kousen van blauw katoen en schoenen (13).

Frederic Anrys, een 16-jarige jongen, verdween in 1840 uit Petegem. Zijn kledij: een wollen pantalon gelapt met lijnwaad, een vest van bruinachtige zomerstof, een gilet van rouw (écru) lijnwaad, een katoenen hemd zonder merk, een muts van blauwe stof zonder voorstuk, geen halsdoek en

barvoets. Hij had een gewone en "snottige" neus, van hygiëne gesproken (14).

Elias Steens verdween in 1841 uit Neigem. Hij was 42 jaar oud. Zijn kledij: een muts van blauw laken, een kiel van blauw lijnwaad, een gilet met blauwe strepen, een pantalon van blauw laken, grijze kousen, sokken en holleblokken (15).

In 1841 was Jeanne Marie De Meyer, nu verblijvend in het Godshuis van Ninove, gevonden. Ze scheen 30 jaar oud te zijn. Ze droeg gouden oorringen (16).

In 1841 verdween Maria Theresia Helderweirth-Demulder uit Merelbeke. Ze was 49 jaar oud. Kledij: een mantel van blauw katoen, een jak van blauw katoen met kleine rode en witte bloemen, 2 onderrokken met rode en zwarte strepen, een halsdoek van siamois met rode en zwarte ruiten en franjes van dezelfde stof, een muts van witte tulle, een ondermuts van blauw katoen, een slecht katoenen hemd, sajetten kousen, sokken en holleblokken, een koperen ring aan de middenvinger van de rechterhand (17).

In 1841 werd te Oudenaarde het lijk van een onbekende man gevonden 20 à 25 jaar oud. Men vond alleen zijn linker laars (18).

In 1841 werd te Oudenaarde opnieuw het lijk van een 60-jarige onbekende man gevonden. Zijn kledij: een ronde vest en pantalon van bruine demit, een gilet van grauw laken, met knopen van wit been, een hemd van grof lijnwaad, sokken van witte wol met blauwe strepen en een paar nieuwe holleblokken (19).

In Godveerdegem vond men in 1841 het lijk van een onbekende man die zich opgehangen had. Hij was ongeveer 55 jaar oud. Zijn kledij: grote schoenen, een blauwe kiel, een kleed van zwarte futein, een gestreepte vest, een muts van zwart laken. In zijn zakken bevonden zich een weinig tabak, een mes en een kam (20).

In 1842 werd te Schorisse een doofstom onbekend kind gevonden, 8 à 9 jaar oud. Haar kledij: een hemd van wit katoen, een gestreept kleed, een katoenen voorschoot met blauwe bloemen, een katoenen muts, blootvoets. Ze werd naar het burgerlijk hospitaal van Ronse gezonden (21).

In 1842 werd te Oudenaarde het lijk van een onbekende man gevonden. De kledij: een grauwe zomerpantalon, een neusdoek van katoen met rode ruiten in de zak gevonden, een koperen ring aan de kleine vinger van de linkerhand (22).

In 1842 verdween de krankzinnige Petrus-Joannes Verstraeten uit Meerbeke. Hij was 17 jaar oud. Zijn kledij: een katoenen hemd, een vest

van nankin met mouwen, een vest en een pantalon van demit. Barrevoets en blootshoofds ⁽²³⁾.

Petrus Gijselinckx verdween in 1843 uit Bevere. Hij was 50 jaar oud en koopman in graan. Men zag hem op 27 december nog te Oudenaarde. Zijn kledij: een bruine vest, een zwarte gilet, een pantalon van zwart laken gelapt, een halsdoek van katoen in slechte staat, hoge schoenen zonder kousen, een hoed, een lijnwaden hemd en een blauwe kiel ⁽²⁴⁾.

In 1843 werd het lijk van een onbekende vrouw gevonden te Oudenaarde. Ze was rond de 30 jaar oud. Haar kledij: een jak van blauwe katoen met gele mouwen, een rok van blauwe katoen met zwarte strepen, een tweede onderrok van coating bruin gelapt, een slaaplijf van grijs lijnwaad, een hemd van wit katoen, zwarte kousen en zwarte holleblokken ⁽²⁵⁾.

In 1845 werd in Oudenaarde het lijk van een onbekende man gevonden, ongeveer 30 jaar oud. Zijn kledij: een oude bruine paletot, gevoerd met zwarte zijde met ruiten, kraag en opslagen van zwart fluweel; een pantalon van grijze zomerstof met zwarte en blauwe ruiten, een onderbroek van zwarte zomerstof, een hemd van wit katoen, gerijgde halflaarsen, voetkousen van witte wol, een zakneusdoek van merinos met rode bloemen, een gilet van katoenen stof met rode en witte ruiten ⁽²⁶⁾.

In 1846 verdween de stomme Franciscus De Weze uit St.-Maria-Oudenhove. Hij was 22 à 23 jaar. Hij droeg een oude blauwe lijnwaden kiel en een wolle broek ⁽²⁷⁾.

De krankzinnige Isabella De Stommeleer verdween in 1846 uit Hillegem. Ze was 33 jaar oud. Haar kledij: een witte kap, een blauwe dammekens (à carreaux) voorschoot, een blauwe gestreepte rok en holle blokken ⁽²⁸⁾.

Lodewijk Schockaert, geboortig van St.-Lievens-Houtem, verdween in 1846 uit Gent, 37 jaar oud. Zijn kledij: een jas van brons laken, een fluwelen ondervest met grijze grond en kleine bloemen, een laken muts, katoenen kousen, en lederen pantoffels ⁽²⁹⁾.

In 1846 verdween Alexander Lauwereys uit Aspelare. Hij was 45 jaar oud en door de pokken geschonden. Zijn kleding: een slechte muts, slechte blauwe lijnwaden kiel, een grijze zomerachtig stoffen broek en holleblokken zonder kousen ⁽³⁰⁾.

In 1847 verdween de krankzinnige Marie-Theresia Van Parijs uit Ooike. Ze was 68 jaar oud. Kledij: witte kap, strooien hoed, zwarte en rode siamoisen sjaal, siamoisen jak en zwarte en gele strepen ⁽³¹⁾. De strooien hoed wees op een spaanhoed die boven een witte kap gedragen werd.

De eenvoudige witte kap vonden we op de tekening "De wasseres" van Danse, verschenen in de Illustration Européenne, 16 jg., 17 oktober 1885, nr. 1, p. 5.

*De spanhoed of strooien hoed kwam uit de burgerijmode.
(Collectie Lemerancier - Brussel)*

In 1847 verdween Leopold Helderweert uit Moortsele. Hij was 8 jaar oud. Zijn kledij bestond uit: een blauwe broek, een bruine vest, een zwarte laken muts, een katoenen hemd, holleblokken en sokken ⁽³²⁾.

In 1847 verdween Marie-Theresia Delange uit Grimminge. Ze was 28 jaar. Haar kledij: een katoenen kleed, hemd, blauwe lijnwaden voorschoot, een neusdoek met kleine ruiten, een blauwe muts, geen schoeisel ⁽³³⁾.

In 1848 verdween Leonard Noterman uit Bevere. Hij was 42 jaar oud. Zijn kledij: een wit lijnwaden hemd, een zwarte laken broek, een ondervest in zwarte stof met rode strepen, een zwarte zijden halsdoek, een jas van blauw laken, een blauwe lijnwaden kiel, wollen kousen en schoenen ⁽³⁴⁾.

In 1848 werd het lijk van een onbekende man gevonden in Oudenaarde, 30 à 35 jaar oud. Zijn kledij: een slechte kiel van wit lijnwaad, twee vesten met mouwen, de ene van grijze gestreepte zomerstof, de andere van zwarte stof, een ondervest van zwarte stof, met koperen knopen, 2 broeken van stof, een lijnwaden hemd, wollen kousen, sokken van lijsten (chaussons en révéche) en holleblokken ⁽³⁵⁾.

De 12-jarige Francies Van de Velde verdween in 1848 uit Zarlardinge. Hij was 12 jaar oud. Zijn kledij: een kiel van grof blauw lijnwaad, een zwarte gestreepte broek, een bovenvest van bruin laken, een gestreepte fluwelen ondervest, schoenen en een muts van zwart laken ⁽³⁶⁾.

In 1849 verdween Engel Van Lancker uit Moortsele. Hij was 42 jaar oud. Zijn kledij: een zwarte laken muts, een kort habijt van zwart laken, een katoenen ondervest met bruine perken, een zwart laken broek, een halsdoek van roodachtig katoen met kleine bloemen en laarzen ⁽³⁷⁾.

In de **gemeentearchieven** vinden we ook documenten i.v.m. streekdrachten o.a. te Maarke-Kerkum in 1834.

"Voor ons: Joseph Roman Borgemeester te Maerke-Kerkum, kanton van Audenaerde circa zeven uren en alf savonds is gekomen Johannes Vuye landbouwer in deze gemeente verzelt van een jong vrouwspersoon die in de gebuurte was. Ze schijnt een ouderdom te hebben van circa 20 jaren. Ze is gekleed met een witte cornetmuts, een groenen neusdoek van laine, een katoenen jakke met witte grond en zwartachtige bloemen, een blauwen lijnwaden voorschoot, een blauwen lijnwaden rok met witte bloemen gedrukt in slechten staat, laken slechte schoenen op witte vuile kousens met koorden of linten aangebonden. Haren voorschoot is van siamoise en is met kleine bruine streepkens. Deze vrouw is van klein verstand. Deze vrouw was misschien van Oostende. Johannes Vuye verklaart niet te kunnen schrijven."

Ook **kant** was belangrijk in Z.-O.-Vlaanderen.

Opbrakel was bekend voor zijn kantschool. De kant die er vervaardigd werd, heette "venise". De kantschool te Opbrakel werd in 1843 door pastoor Carolus Zaman in het klooster der zuster penitentinnen van de H. Franciscus van Assisi gesticht.

De meisjes leerden er kant klossen en kregen een uur onderwijs. In 1846 waren er 120 à 130 kantwerksters. De kantschool sloot in 1930. Voor de jongens was er een werkplaats in het hospitaal. Er waren 50 à 60 werkers. Deze handwerkplaats hield na een zeker aantal jaren op te bestaan ⁽³⁹⁾.

Ook in het **Museum van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen** vonden we mooie stukken kant uit de streek. Musea kunnen ons heel wat leren over de streekdracht.

Op de deur van een huishoudkast in het **Huis de Lalaing te Oudenaarde** vinden we een schilderij van een handelaar met hoge hoed, met een hemd met de col omhoog, met een rode das, een ondervest, een lange blauwe kiel die vooraan open was, een stok en een baal over de schouder. (museum van wandtapijten)

In het **Historisch Museum in het stadhuis en in de Lakenhalle te Oudenaarde** vonden we een interessant schilderij. Zacharias Noterman schilderde in 1850 de Lezende Man met een zalmkleurige ondervest, met een lange zwarte broek en met een wit hemd met lage mouwen en gekrulde col.

Ronse heeft ook enkele musea, die belangrijk zijn voor de streekdrachten. Het **Museum voor Folklore en Regionale Geschiedenis** is het belangrijkste hiervan. In het Lodewijk XVI-salon hangt een portret van de moeder van kunstschilder August Delfosse (1832-1899). Ze draagt het kappetje met bloemen. In het zaaltje Snoeck hebben we het schilderij van Charles-Alexandre Snoeck (1798-1868) als revolutionair in 1830 met de muts met de "floche", met de lange kiel met kol of boord en met de rode boordversiering, een kiel die we ook in St.-Niklaas terugvonden. De wandelstokken en paraplu's komen aan bod in het folklorezaaltje. In de gang vinden we een schilderij, dat de stad Ronse voorstelt, met een vrouw met pijpjesmuts, sjaal en blauw kleed. In de Gildezaal vinden we het uniform van de St.-Hermesgilde met de zwarte broek met val, met de rode jas en de zwarte hoed. Ook de ambachten worden in dit museum niet vergeten: de weverskamer en de schietspoelmakerij komen het eerst aan bod. Hier vinden we het houten handweefgetouw uit 1779, waarop de familie Alphonse Hantson tot St.-Ambrosius (7 december) 1934 geweven heeft. De schoenmaker wordt in zijn schoenmakerij voorgesteld met een blauwe voorschoot met bovenstuk. Ook de klompenmakerij en de mandenvlechterij vinden we in het museum terug ⁽⁴¹⁾.

2. De streekdracht in de tweede helft van de 19de eeuw

Schrijvers uit de Vlaamse Ardennen geven heel wat inlichtingen over de streekdrachten.

Omer Wattez (Schorisse 1857 - Brussel 1935) was de schrijver van de Vlaamse Ardennen, het heuvelland landschap tussen Geraardsbergen, Zottegem, Ronse en Oudenaarde. Hij verliet zijn geboortestreek om leraar te worden in de athenea van Doornik en Antwerpen.

De meeste van zijn verhalen spelen zich af in zijn geboortestreek, wellicht de invloed van de nostalgie. Schorisse is nu een deelgemeente van Maarkedal. De franstalige burgerij van Ronse, scherp verdeeld tussen liberalen en katholieken *komt* in 1923 aan bod in "*Burgers van Groenendaele in Wouters jonge jaren*". In 1906 schreef Omer Wattez "*De Zwalmleeuwen*", een roman die zich afspeelde in de Zwalmstreek. De vrouwen gingen in Opzwalme in een zwarte lakense Vlaamse kapmantel 's zondags naar de vroegmis⁽⁴³⁾. Onder de kapmantel droegen de vrouwen een bont hoofddekseel⁽⁴⁵⁾. De eerste broek was het succes voor de schooljongens. De gewone boeren droegen een werkdagpak met de blauwe kiel om naar de kermis van Latem te gaan⁽⁴⁶⁾. De burgemeester droeg geen kiel, maar de zwarte frak en de hoed van de hereboer. Hij had immers 8 paarden, 20 koeien en het grootste deel van het land was zijn eigen erf⁽⁴⁷⁾. De vrouwen o.a. moeder Biene, droegen 's nachts een witte kooft of slaapmuts.

In 1926 schreef Wattez "*De Vlaamse Ardennen*". Daar kon men sociaal drie groepen onderscheiden:

- de *rijke bezitters* die zelf niet werken, maar een boerderij besturen o.a. de burgemeesters;
- de *boeren* die *paarden* hebben;
- de *koeboeren*, die alleen maar *koeien* hebben⁽⁴⁸⁾.

De boeren die eigenaar van hun hoeve waren, droegen in de week de blauwe kiel. 's Zondags echter trokken ze hun "herenfrak" aan om naar de mis te gaan en om 's avonds de stamnets te bezoeken. De dochters van de welgestelde boeren verkozen een stadskostuum boven de traditionele kapmantel om naar de kerk te gaan. 's Zondags kwamen de gouden kettingen en oorhangers uit vroegere dagen te voorschijn. De streekdracht verdween met W.O.I.⁽⁴⁹⁾.

Isidoor Teirlinck (Zegelsem 1851 - Brussel 1934) bestudeerde het dialect van Z.-O.-Vlaanderen in het Zuid-Oostvlaams Idioticon⁽⁵⁰⁾, werkte met zijn schoonbroer Reimond Stijns (Mullem 1850 - St.-Jans-Molenbeek 1905). Ze schreven gezamenlijk in 1883-84 "*Arm Vlaanderen*"⁽⁵¹⁾.

Reimond Stijns werd vooral bekend met "*Hard Labeur*" (1904), naturalisme bij uitstek. Zijn geboortedorp Mullem is nu een deelgemeente van Oudenaarde. In 1871 was hij hulponderwijzer in zijn geboortedorp waar zijn vader koster en onderwijzer was. Later werd hij onderwijzer in de gemeenteschool van St.-Jans-Molenbeek. In 1874 huwde hij daar met onderwijzeres Marie Van Nieuwenhove. Haar zuster huwde in 1887

De paraplu was een statussymbool op het platteland.
(Collectie Lemerancier - Brussel)

Isidoor Teirlinck en zo werden Stijn en Teirlinck zwagers. Later werd hij leraar aan het Koninklijk Atheneum van Brussel (52).

Louis Paul Boon schreef over "*Hard Labeur*", het meesterwerk van Reimond Stijns: "Ik noem *Hard Labeur* de sterkste en gaafst geschreven roman van onze literatuur. Ja, ik zou dit naturalisme een hoogvlakte onzer literatuur willen noemen, hoogvlakte die weinigen hebben bereikt, doch waar enkele boeken als zeldzame gave, gladde keien liggen" (53).

Hard Labeur bezorgt heel wat gegevens over de streekdracht. Mie Van Erpe, de jonge boerin droeg een bruin katoenen jakje, een rode samengeplooid doek om de hals geknoopt en een korte flanellen onderrok (54). "Bien" de zoon van een diefachtige pollenier, een 20er met een kiel, een rode zakdoek om het zweet af te vegen en een klak in de hand wilde Mie het hof maken (55). Mie kocht bij Gust Viane in het dorp grasgroene zomerstof om er een jak en een rok uit te maken. Het weefsel was goedkoop en zag er sterk uit (56). Speeltie "een ferme kloekgebouwde man, niet te groot" kwam op Mie af. Hij was in bruin laken en droeg een ottervellen muts (57). Speeltie had veel geld verdiend in Frankrijk en was nu ook naar de gemeente Meirhem komen wonen. Onder zijn vest droeg hij een lederen gordel. In een binnenzakje ervan verborg hij de bankjes van honderd, twaalf in getal (58).

Mie en Speeltie huwden. Ze wilden geen geld vergooien en kochten dus geen nieuwe klederen voor de trouw (59). De ottervellen muts was typisch voor Speeltie. Hij deed ze alleen af in de processie toen hij de standaard vastgreep (60). Het enige dat Speeltie interesseerde, was werken om geld te verdienen en kinderen maken, want dat waren goedkope arbeidskrachten. Speeltie pikte het koren in zijn hemd, met een voorschot aan (61). Vlas moest vooral voor de rijkdom op de hoeve zorgen. Dit ging samen met het roten van het vlas. Speeltie ruimde iedereen uit de weg die voor hem een gevaar betekende b.v. de kreupele oom Tist, die iets over het verleden van Speeltie bleek te weten. De kinderen van Speeltie waren geel en mager. Zelfs in de winter liepen ze dun en ellendig gekleed: "de kleren waren uitgerafeld en vuil, en in hun klompen droegen ze sergen sokjes, die de spillebenen bloot lieten" (62).

's Zondags droeg Speeltie wat betere kledij om naar de kerk te gaan: "Zijn bruinlaken pak borstelde hij voorzichtig uit en hing het over de open kamerdeur, om het te besparen trekt hij het maar aan op het laatste ogenblik. Hij waste hoofd, handen en schouders in een houten emmer, liet het water om zich heen spatten, ging in de slaapkamer en kwam terug in zijn hemdsmouwen en barrevoets. Hij had een wit hemd aan om naar de kerk te gaan" (63).

Speeltie alleen gaat naar de mis, want de anderen op de hoeve hebben

geen zondagse klederen ⁽⁶⁴⁾. De kinderen moesten geld opbrengen en Mitie moest gaan werken in de kantschool ⁽⁶⁵⁾.

Sommige dorpelingen droegen 's zondags hun ouderwets uitzierende bruine kazakken en de boerinnen hun bontgekleurde zondagsmutsen ⁽⁶⁶⁾.

Wannie, de zoon, droeg een versleten kieltje. Het oud wijveke in de snoepwinkel droeg een "bekjeskop" ⁽⁶⁷⁾.

De kinderen droegen een uitgerafelde broek die opgehouden werd met een koord schuin over de beenderige schouders ⁽⁶⁸⁾. Op de versleten sokken werden lappen gezet ⁽⁶⁹⁾.

Speeltie sloeg zijn zoon Wannie dood. Een witte borstdoek wordt onder de kin van het lijk van Wannie gelegd ⁽⁷⁰⁾.

Oude mannen in de streek droegen de klak en de blauwe voorschoot ⁽⁷¹⁾.

Wieze-Marie, de vrouw van Bavijn, de klompenmaker, droeg een violetten katoenen bekjeskap. Het was een dievegge. Op de markt in de stad had men een gestolen paraplu onder haar kapmantel uitgehaald ⁽⁷²⁾. Speeltie ontmoette Bien die op Mie uit was in de herberg "De Vaderlander", die voor de kerk lag. Bien droeg een blauwe kiel, ontsierd en versleten, en zijn slobkousen waren gans beslijkt ⁽⁷³⁾.

De zondagsklederen van de kinderen moesten gewassen worden voor de begrafenis van Wannie ⁽⁷⁴⁾. Speeltie wilde niet dat zijn wit hemd als doodshemd voor Wannie gebruikt werd. Wannie kreeg alleen een voddige broek en werd op reuzelend stro in de armtierige bak die zijn doodskist was, gelegd. Er ging geen frank verloren ⁽⁷⁵⁾.

De begrafenisstoet van Wannie geeft ons ook een beeld van de kledij in 1882. Lize, de zuster van Wannie, droeg een gebloemd katoenen borstdoek, een voorschootje, een verfrommelde pijpjeskap van haar moeder, een rokje dat juist tot onder de knie kwam en lederen ongeblonken slossen. So, de broer van Wannie, was uit zijn kleren gewassen en zijn moeder had lengsels onder zijn broek gezet. Zijn haar dat zijn vader de dag tevoren gesneden had, was vol tappen. Mie de moeder van Wannie, droeg een mantel van violetkleurig katoen. Ze had een muts met grote rode bloemen en groene linten en strikken op het hoofd. Het was haar muts van jonge dochter. Daarom zette ze ook de mantelkap niet over het hoofd. Haar ring en haar oorslingers had ze reeds lang verkocht in de stad. Speeltie droeg zijn bruine kazak, een zwarte halsdoek ⁽⁷⁶⁾, hemdsboorden die tot aan de hoeken van zijn mond kwamen en een ineengeskrompen broek ⁽⁷⁷⁾.

Van rouwkledij was er helemaal geen sprake. Men droeg de beste klederen die in huis waren. Rouwkledij was een luxe voor de burgerij. In de week droegen de mannen de kiel en de flodderhalsdoek ⁽⁷⁸⁾. Lieze ging met holleblokken naar de kantschool ⁽⁷⁹⁾.

Lize verdween. So ging haar zoeken. Hij droeg een blauw hemd en een demiten broek ⁽⁸⁰⁾. De oliestampers pikten in de oogst het koren in hun ondervest en met een strohoed op het hoofd ⁽⁸¹⁾. Lize kwam Lowieken tegen. Deze droeg een pakje in een rode zakdoek aan een stok ⁽⁸²⁾.

Roze werd begraven in haar processieklederen. Ze had een gazen sluier over het hoofd. De kist was bedekt met het maagdenbaarkleed ⁽⁸³⁾.

Mitie, de zoon van Speeltie, kreeg een nieuwe kiel om naar de hoogmis te gaan ⁽⁸⁴⁾. Speeltie sliep met een katoenen slaapmuts ⁽⁸⁵⁾. De klompen werden gemaakt bij de kloefkapper ⁽⁸⁶⁾. In de week droeg Speeltie een grof hemd ⁽⁸⁷⁾. De herbergierster Fine droeg een boezelaar ⁽⁸⁸⁾. Met St.-Bavo kreeg men nieuwe klederen ⁽⁸⁹⁾.

Ook musea leren ons heel wat over de streekdracht van de 19de eeuw. In het **Museum voor de Geschiedenis van de Textiel te Ronse** vinden we stoffenboeken terug van de fabriek Quintin-Vandenhende uit 1880 en 1899. Het zijn typisch fiches van stoffen met staaltjes en met de manier van weven.

Op het **stadhuis van Oudenaarde** troffen we een interessant schilderij van Ronner. Henriette Ronner schilderde in de 2de helft van de 19de eeuw Het Oude Vrouwtje met een vleugelmuts met lange vleugels, een sjaal met strepen, een groen kleed met rode en witte bloemen. Het vrouwtje hield een glas in de handen.

Gewoonten geven ons ook een beeld van de streekdracht. In Geraardsbergen en ook op andere plaatsen bestaat de gewoonte om knopen te leggen in de zakdoek om aan te duiden dat men een boodschap niet mag vergeten. Zowel de ouderen als de jongeren doen dit ⁽⁹⁰⁾.

Francies Ghys verdween in 1850 uit St.-Maria-Horebeke. Hij was 19 jaar oud. Zijn kledij: een zwarte laken muts, een blauwe lijnwaden kiel, slechte schoenen en een broek van bruine demit ⁽⁹¹⁾.

In 1855 verdween Jan-Baptist Stockmans, een 18-jarige jonge man uit Meerbeke bij Ninove. Zijn kledij: een broek van grijze stof, een groene vest, een muts van blauw laken, een hemd van lijnwaad en schoenen ⁽⁹²⁾.

Leopold-Karel-Emmanuel Biver, geboortig van Nederbrakel en wonende te Brussel was in 1856 gevlucht uit het bedelaarswerkhuis van Hoogstraten. Zijn kledij: een vest met mouwen, een ondervest met broek van grauwen demit, een hemd van halfwit lijnwaad, kousen, een halsdoek met kleine blauwe perken, een kiel van blauw lijnwaad en een muts van zwarte demit ⁽⁹³⁾.

In 1856 verdween de krankzinnige Maria-Theresia Brusselman uit Op-hasselt. Ze was 31 jaar. Kledij: een onder- en bovenkleed van blauw

katoen, een siamoisen rok, een katoenen hemd en holleblokken zonder kousen ⁽⁹⁴⁾.

In 1857 verdween Joannes-Baptiste Dedoncker, geboortig van Nukerke. Hij was 7 jaar oud en krankzinnig. Zijn kledij: een habijt, een zwarte futeinen broek, een zwarte laken muts en blokken ⁽⁹⁵⁾.

August van Maldeghem, een 17-jarige krankzinnige verdween in 1858 uit Melden. Hij droeg een broek van zwart laken, een blauwe kiel, een zwarte laken muts, een wollen écharpe, een wit katoenen hemd en schoenen ⁽⁹⁶⁾.

De krankzinnige Pieter Devos verdween in 1859 uit Munkzwalm. Hij was 19 jaar en droeg een zwarte muts en een blauwe kiel ⁽⁹⁷⁾.

In 1860 werd te Ninove het lijk van een onbekende vrouw gevonden. Ze was ongeveer 35 jaar oud. Haar kledij: een blauwe slaapmuts, een witte lijnwaden voorschoot, een wollen neusdoek met rode perken, een wit lijnwaden hemd, zwarte sajetten kousen, lage schoenen, katoenen rokken met rode strepen ⁽⁹⁸⁾.

In 1860 verdween de krankzinnige Paulia Wattiez Van Lierde uit Everbeek. Ze was 40 jaar oud. Haar kledij: een siamoisen rok met witte en rode strepen, een jak van lilas katoen met strepen en holleblokken ⁽⁹⁹⁾.

In 1861 verdween Pieter Dewitte uit Oudenaarde, 60 jaar oud. Zijn kledij: een muts van zwart laken, een bruine paletot, een ondervest van blauw laken en bezet met twee reeksen knopen, een kravat van casimir met rode en groene bloemen, een rood slaaplijf, een hemd van wit lijnwaad, een zwart grijze broek met gevlamde perken, grijze sajetten kousen en halve laarzen ⁽¹⁰⁰⁾.

In 1862 verdween Henricus Godefroid, 13,5 jaar oud, uit Petegem. Zijn kledij: een blauwe kiel op een blauw-grijze paletot, een katoenen vest met perken, een écharp van wollegoed, een zwarte muts, een katoenen hemd en holleblokken ⁽¹⁰¹⁾.

In 1862 verdween Jozef Appelmans uit Meerbeke. Hij was 23 jaar oud. Zijn kledij: een hemd van wit katoen, een katoenen ondervest met mouwen, een bruin gestreepte broek, lederen muilen en een lederen lendenband ⁽¹⁰²⁾.

In 1862 verdween Livinus Dewolf een krankzinnige uit St.-Martens-Lierde. Hij was 75 jaar oud. Zijn kledij: een hoed in slechte staat, een versleten vest van groen wollegoed, een versleten broek van bruin wollen-goed, slechte holleblokken ⁽¹⁰³⁾.

In 1863 verdween Philip Jozef Van Cloqué uit Overboelare. Hij was 74 jaar oud. Zijn kledij: een platte muts van zwart laken, een blauwe kiel, een krawat van zwarte merinos, een broek van zwart laken en bottinen ⁽¹⁰⁴⁾.

In 1864 werd te Nukerke bij Oudenaarde een onbekende vrouw gevonden, omstreeks 20 jaar oud. Haar kledij: een katoenen kap met witte grond en rode bloemen, een stoffen neusdoek half katoen, half wol, een rok van monnikenbaai (molleton) met perken, een onderrok van zwart wollegoed, kousen van zwarte wol, een gelapt katoenen hemd en holleblokken, alles in slechte staat ⁽¹⁰⁵⁾.

In 1864 verdween Isidore Van Mehandens uit Geraardsbergen. Hij was 43 jaar oud. Hij droeg een bruine broek, een bruine ondervest met koperen knopen, een jas van zwart laken met blauwe voeding, een laken muts en bottinen ⁽¹⁰⁶⁾.

In 1864 werd te Bevere bij Oudenaarde het lijk van een onbekende man gevonden, 55 à 60 jaar oud. Zijn kledij: een platte muts van zwart laken, sluitende onder de kin met een zwart koordeken, een kiel van blauw lijnwaad, een donker bruine zomerjas, een bruine broek van Engels leder, een hemd van wit lijnwaad, kousen van zwarte wol, slechte schoenen ⁽¹⁰⁷⁾.

In 1864 verdween de krankzinnige Longin Vandenbranden uit Nederbrakel, 62 jaar oud. Hij zei constant dat hij in Michelbeke woonde. Zijn kledij: een broek van grijs lijnwaad, een grijze ondervest met bloemen, een bruin gelapte vest, een grijze gelapte vest, sokken en holleblokken ⁽¹⁰⁸⁾.

In 1864 werd in het Gasthuis van Oudenaarde een onbekende doofstomme man opgenomen, 60 jaar oud. Zijn kledij: een versleten hemd van grijs katoen, een zwarte broek, een vest met strepen, een muts van bruin laken, alles versleten ⁽¹⁰⁹⁾.

In 1865 verdween Theophil Van Hoebeke uit St.-Maria-Lierde, 8 à 9 jaar. Hij droeg een muts van zwart laken, een blauwe kiel, een witte krawat, een katoenen broek met blauwe strepen, grijze kousen en holleblokken ⁽¹¹⁰⁾.

In 1865 verdween Jan-Baptist Van Keerstock uit Munkzwalm, 46 jaar oud. Zijn kledij: een klak van zwart laken, een blauwe kiel, een zwarte broek en broeken ⁽¹¹¹⁾.

In 1865 verdween Karel Reuter uit Geraardsbergen, 18 jaar oud. Hij droeg een lijnwaden kiel, een kleine rode sjerp, een blauw laken muts en een zwarte rekbare broek ⁽¹¹²⁾.

In 1866 verdween Felix Desmet, 46 jaar oud uit Nederhasselt, nu deelgemeente van Ninove. Zijn kledij: een blauwe kiel, een zwarte zijden halsdoek, een zwarte laken broek en schoenen. Hij droeg geen paletot onder zijn kiel ⁽¹¹³⁾.

In 1866 verdween Constantia Goubert, 28 jaar oud, uit Ninove. Ze droeg een grijze jak, een zwarte rok, een blauwe katoenen voorschoot met perken, purperen kousen, een zwarte kap, zwarte holleblokken, een neusdoek met rode en blauwe perken en een katoenen hemd ⁽¹¹⁴⁾.

In 1867 werd het lijk van een onbekende man gevonden te Oudenaarde. Hij droeg een bruin laken kleeed, een zwarte fluwelen ondervest, een zwarte laken broek, een zwarte zijden halsdoek, een katoenen hemd met blauwe strepen, grijze halve kousen in wollegoed en zwarte holleblokken (¹¹⁵).

In 1867 was de krankzinnige Amalia Goeminne gevlucht uit het armenhuis van Eine. Ze was 50 jaar oud. Ze droeg een rok en jak in blauw lijnwaden voorschoot, een blauwe katoenen kap, holleblokken en geen kousen (¹¹⁶).

In 1867 verdween Jan-Baptist Van Wijmeersch, een krankzinnige uit Schorisse. Hij droeg een bruine fusteynen vest en broek, een zwarte laken klak, een wit lijnwaden hemd en hoge schoenen (¹¹⁷).

In 1868 verdween de 31-jarige Amelia Vandewiel uit het gesticht der krankzinnige vrouwen te St.-Lievens-Esse. Haar kledij: 2 rokken: een grijze in wol, de andere in blauw katoen met witte bollekens, een blauwe voorschoot, 2 neusdoeken waarvan een blauwe met witte bollekens en een rode met perken, 1 witte kap, grijze kousen en holle blokken (¹¹⁸).

In 1869 verdween Celina (42 jaar) en Maria Maria Maes (37 jaar) uit Geraardsbergen. Beiden waren kantwerksters. Celina droeg een blauw katoenen gebloemd jaksken, een geperkte rok met bruine grond, een zwarte kap, een lijnwaden hemd, wollen kousen, een laken manteltje en schoenen. Maria droeg hetzelfde als haar zuster met uitzondering dat ze geen zwarte rok droeg en dat ze een net (un filet) droeg in plaats van de kap (¹¹⁹).

In 1869 verdween de krankzinnige Filip Van Rechem uit Schorisse. Zijn kleding: een rekbare grijze broek, een nieuwe blauwe kiel, een pluizen muts, een grijze rekbare ondervest, een jas in dezelfde stof, een zwarte zijden halsdoek en hoge schoenen (¹²⁰).

In 1869 verdween de 42-jarige Nicodemus De Coster uit Pollare. Zijn kledij: een broek en palletot uit zwart laken, twee hemden, het ene in gestreept katoen en het andere in wit lijnwaad, een zwarte laken muts met een klein wit bandeken, een zijden halsdoek met rode strepen, blauwe kousen, halve laarzen (¹²¹).

In 1869 verdween de 70-jarige krankzinnige Jozef Andries uit Zandbergen. Hij droeg een blauwe kiel, een blauw hemd, een zwarte laken ondervest, een katoenen halsdoek, een bruine fusteynen broek, sokken zonder kousen en holle blokken (¹²²).

Paulina De Muynck, geboortig van Kruishoutem, maar verblijvend te Petegem bij Oudenaarde verdween in 1869. Ze was krankzinnig. Ze was 37 jaar oud. Haar kledij: een witte kap, een bruine stoffen rok, een blauwe

lijnwaden voorschoot, grijze kousen, een lijnwaden hemd, een purperen neusdoek, een zwarte laken mantel en lederen schoenen ⁽¹²³⁾.

In 1871 verdween Frans Van Nedervelde te Zegelsem. Hij was de 54-jarige veldwachter, met een blauwe lijnwaden kiel ⁽¹²⁴⁾.

In 1871 verdween de 55-jarige August Bostyn uit Ename. Hij droeg een bruine fusteynen broek en vest en een zwarte laken klak ⁽¹²⁵⁾.

In 1871 werd het lijk van een onbekende man 40 à 50 jaar oud gevonden te Maarke-Kerkem. Hij droeg een zwarte wollen palletot ⁽¹²⁶⁾.

In 1872 verdween Jozef Andries uit Zandbergen. Hij was 75 jaar oud. Hij droeg een fusteynen broek, een zomerstoffen vest met fusteynen mouwen en een zwarte laken muts ⁽¹²⁷⁾.

In 1873 verdween Maria Renata Dutranoit uit Etikhove. Ze was 79 jaar oud. Ze droeg een rok met strepen, een blauwe katoenen kap, een katoenen neusdoek met bloemen en een blauwe lijnwaden voorschoot ⁽¹²⁸⁾.

In 1874 verdween de 15-jarige Hendrik De Rouck uit Etikhove. Hij droeg een ronde vest, een bruine stoffen broek met strepen, een katoenen hemd met strepen, kousen en bottinen ⁽¹²⁹⁾.

In 1874 werd het lijk van een onbekende man gevonden te Oudenaarde. De man droeg een palletot, broek en ondervest van zwart laken ⁽¹³⁰⁾.

In 1875 verdween de 38-jarige Lodewijk Demont uit Ninove. Hij droeg nog de blauwe lijnwaden kiel en de zwarte zijden klak ⁽¹³¹⁾.

In 1876 verdween de krankzinnige 34-jarige Petrus Frans Plasschaert uit St.-Goriks-Oudenhove. Hij droeg een blauw lijnwaden kiel en een zwart laken klak ⁽¹³²⁾.

In 1876 werd te Godveerdegem het lijk van een onbekende man gevonden. Hier vonden we ook de zwarte zijden klak ⁽¹³³⁾.

In 1877 verdween de 15-jarige Petrus Frans Laurier uit Etikhove. Hij droeg een grijze palletot en haren muts, een grijze broek met perken en halflaarzen ⁽¹³⁴⁾.

In 1877 werd te Ninove een onbekende doofstomme krankzinnige man gevonden 25 à 30 jaar oud. Hij droeg een zwarte vest en een blauw hemd ⁽¹³⁵⁾.

In 1879 verdween de 13-jarige Octaaf Van de Putte uit Nukerke. Hij droeg een jas in zwart wollen goed, een bombazijnen vest en broek en blokken ⁽¹³⁶⁾.

In 1880 verdween Leonia De Zaeytyd uit Meldren. Ze was 20 jaar oud. Haar kledij: een kleed van grijze stof, een voorschoot van blauwe en witte ruiten, een zwarte wollen onderrok, een wit hemd, rood-bruine kousen, blauwe halve kousen, blokken, zilveren oorringen, het haar in een net ⁽¹³⁷⁾.

Het Daensisme had op het einde van de 19de eeuw ook succes in Ninove en omgeving. Verschillende van de Daensistische leiders droegen nog de blauwe kiel op het einde van de 19de eeuw o.a. F. Lambrechts, de smid uit Ninove. Zijn kiel had een platte kol ⁽¹³⁸⁾.

3. De streekdracht in de 20ste eeuw

Schrijvers leren ons de kledij van hun streek kennen. Valère De Pauw is uit Ronse afkomstig. In het boek van André Demedts over deze bekende auteur wordt een foto van de grootouders van De Pauw gegeven. De grootmoeder langs moederszijde droeg het bekende kappetje. De Pauw beschreef zijn grootouders in *Uit alle dalen der herinnering*: "Vader en moeder werden geboren te St.-Martens-Lierde, een dorpje verloren gelegen in het heuvelland boven de taalgrens. De ouders van mijn vader heb ik nooit gekend, maar over zijn vader heb ik veel gehoord. Hij ging door voor katholiek, maar elke avond las hij zijn vrouw en kinderen voor uit de bijbel. Met zijn zonen trok hij soms naar de protestantse "tempel" te St.-Maria-Horebeke, wat tot een conflict leidde met de pastoor van St.-Martens-Lierde en de familie verhuisde naar Ronse. De ouders van mijn moeder waren arm aan aardse goederen, maar rijk aan kinderen. Ze waren "braaf", een woord dat ginder de betekenis had van goed en zacht. Ze waren ook uitermate gevoelig: een lief woord, een gebaar van tederheid en hun gemoed schoot vol. Dat was ook zo bij hun kinderen en zelfs bij hun kleinkinderen, ik weet daar alles van" ⁽¹³⁹⁾.

Charles De Clercq, geboren in Brakel in 1904, schreef "**Twee vrolijke koewachters in het Brakelse**". Hierin komt zijn leven als koewachter aan bod ⁽¹⁴⁰⁾. In 1913 stierf boer Gustaaf Van Twembeke in St.-Maria-Oudenhove en Charles en zijn vriend Albert namen dan dienst bij de drie gebroeders Van Twembeke met dezelfde familienaam. De koeters moesten in 1913 hun schone kleren naar huis halen, want ze moesten vóór het lijk van hun boer gaan, de ene met het kruisje en de andere met de lantaarn en de wijwaterborstel ⁽¹⁴¹⁾. Jozef Twembeke gebruikte de zakdoek in zijn broek om zijn aangezicht af te drogen ⁽¹⁴²⁾. In 1914 werd de wet op de schoolplicht tot 14 jaar ingevoerd. De koeters moesten volgens hun boer Jozef goed sparen om klederen te kopen voor hun eerste communie en klederen kostten toen veel geld. Eerste communieklederen waren belangrijk in dorpen zoals Brakel en Oudenhove ⁽¹⁴³⁾. De vrouwen droegen een rok en onderrok in Oudenhove voor 1914. Als leerlingen van de catechismus hadden ze ruzie met een vrouw in Oudenhove: "en juist toen we rechtover haar deur waren sprong ze op ons gelijk een tijger maar we bukten ons, ik naar links en de rosten naar rechts en we trokken haar rok van rond haar lijf naar beneden. We trokken ook aan haar onderrok en

Het zwart kappetje verving op het einde van de 19de eeuw de witte muts.
(Collectie Lemerancier - Brussel)

ze kon niet meer smijten. Had het nog een beetje geduurd, ze zou met heel haar kasteel blootgestaan hebben" ⁽¹⁴⁴⁾.

De Oudenaardse musea leveren ook heel wat materiaal in verband met de streekdracht. Het streekmuseum is gevestigd in het Liedtskasteel. Het is in feite een volkskundemuseum. Het nummer 45 omvat twee schilden uit de cafétroeg van de herberg "d'Oude Garde" in Bevere. Hier was de teerlingmaatschappij gevestigd. Het eerste schild geeft een wapenschild van Bevere en het tweede drie mannen met een kiel, een faas, een rode halsdoek met bolletjes. Ze zitten rond een cafétafel en een teerlingbak. Hierbij vinden we de tekst "D'Oude Garde" 1919.

Het huis de Lalaing ligt bij de Schelde. Edouard Roelandt, directeur van de Academie van Oudenaarde schilderde in 1904 zijn moeder. Het schilderij draagt de titel "Portret van moeder". Zijn moeder werd afgebeeld met een zwarte blouse en met een zwart kappetje met rode bloemen. Ze droeg de trouwring aan de linkerhand, wat in het graafschap Vlaanderen de gewoonte was.

We krijgen een beeld van de streekdracht via de 20ste eeuw in de streek van Brakel aan de hand van interviews: De heer Gilbert Romeyns, bestuurslid van het Verbond voor Heemkunde Gouw Vlaams-Brabant, afkomstig uit Elst en zijn echtgenote Johanna Vandenbroucke uit

Waarmaarde, gaven ons de volgende inlichtingen: "Te Zegelsem (Brakel) noemde men François De Geyter rond 1920 "Boer Kiel" omdat hij als één der laatsten dit kledingstuk droeg. Het trouwkostuum droeg men in Elst (Brakel) ook als kostuum voor de begrafenis.

De zwarte armband of een zwarte ruit moest het rouwelement weergeven. Voor de plechtige communie droeg men in de jaren '20 in sommige gemeenten rond Brakel een bolhoed en een zwart kostuum, later een alpin en daarna een barette (in 1929), maar dat zagen we reeds in de burgermode. Het zwart kostuum werd later door het grijs vervangen. Er heeft ook nog een kapmantel voor schoolkinderen bestaan die enigszins geleek op een "kabaa". Deze werd gedragen bij slecht weer.

In Waarmaarde bij Tiegem in West-Vlaanderen maar vlak op de grens met Oost-Vlaanderen droeg de plechtige communicant een zwarte vest, een gestreepte broek en een klak rond 1920. In dezelfde gemeente evenals in de streek rond Brakel kwam het inbunselen of inwikkelen van kinderen in die periode nog wel voor. Men sprak er van de bunsel.

In het Zuiden van Oost-Vlaanderen en van de grensstreek met West-Vlaanderen droegen de mannen kloppers (Brakel) of kloefen (Waarmaarde).

Deze klompen werden, wanneer ze niet voorzien waren van riemen ook "puutses" (bootjes) genoemd. In Zegelsem werden vrouwenklompen versierd met bloempjes, vogeltjes of krulletjes en opgeblonken met schoensmeer. Voor de vrouwen was er een hele kledingsevolutie. De kleine kinderen, zowel jongens als meisjes, waren gekleed met rokjes of kleedjes.

Bij de jongens duurde dit tot ongeveer vier jaar. Toen ze naar school gingen, kregen ze een broek.

Met de plechtige communie te Waarmaarde gingen de rijken in ' wit, de armeren in 't gekleurd, maar met een witte sluier. Een plechtige communiciekledij bestond uit drie delen: een wit kleed voor de mis op zondag, een gekleurd kleed met hoed voor de vespers op zondag en een kleed met mantel voor de mis op maandag. De plechtige communicante moest dus haar hele "kostumerij" laten zien. De haartooi rond 1920-1930 was voor de oudere vrouwen "een dots" geheel naar achter of met een scheiding in het midden. Later kwam de burgermode met "à la mistinguette" en "à la garçonne". In Waarmaarde en Avelgem droegen oudere vrouwen de wekelijkse zwarte laken kapmantel. Ze droegen een "kappetje" onder de kap van de kapmantel. In latere jaren werden vele goede kapmantels versneden voor zwarte doeken, voor de rouw, waarop de kaartjes gelegd werden. Het maken van kapmantels was een specialiteit van bepaalde naaisters. De gespen van de kapmantels werden speciaal gemaakt. De volwassen vrouwen droegen "de jakke", een spannende blouse, die uitslaat aan de lenden en met in het midden een rij knopen. In

Brakel droegen de oudere vrouwen pelerines met parels of in kant speciaal voor de zomer. De pelerine had een blokvorm en was achteraan dicht. "Sjalen" en "minnen" of "katten" waren ook gegeerd bij de dames. Het bont was ook sterk in de mode tussen de twee oorlogen: astrakan of "schuin", fis, konijnevel en blinkend "mollevel".

De oudere vrouwen droegen mutsen die door de lokale mutsenmaaksters gemaakt werden. Voor de begrafenis te Waarmaarde droegen de vrouwen rouwmutsen met crêpe. Later kwamen de "kapjes" of kaphoeden met vele bloemen op nl. kriecken, kersen en aardbeien nagemaakt. Ze werden gebonden met een lint.

Het goud kocht men in de stad. Halskettingen werden drie keer rond de hals gedraaid. De gouden oorbellen hingen tot op de schouders. De broek kwam algemeen voor. In Waarmaarde droegen de vrouwen soms bredere trouwringen. Als bescherming tegen de regen had men zwarte paraplu's waar gemakkelijk vier personen onder konden. De parasol in 't wit of in 't roos was voor de rijken bestemd.

De blauwe lijnwaden voorschoten werden in kleine vierkantjes gevouwen. De hoge schoenen voor de vrouw heette men "rijkoorden" of "knoppen".

De mannen droegen meestal hoge schoenen met gaatjes en haakjes voor de "nestels of veters" (145).

Denise Glorieux-Vekeman gaf ons een beeld van de streekdrachten in de omgeving van Zottegem in het begin van de 20ste eeuw. In Erwetegem bestond de vrouwelijke bevolking uit boerinnen, spinsters en handschoenmaaksters. Ze droegen lange wollen rokken, een snuitdoek en een voorschoot. De snuitdoek was een schouderdoek. Deze werd op het hoofd gedragen wanneer men naar buiten ging. Hij was gebreid of uit wollen stof en hij eindigde op een punt. Omstreeks 1920 droeg men een schort of voorschoot in donkerblauw katoen met fijne witte strepen. Bijna iedere vrouw in Erwetegem had een zwarte kapmantel uit wollen stof. Deze werd gemaakt door de naaister in het dorp. Binnenshuis droegen de vrouwen een wit mutsje in kant met binders. Voor speciale gelegenheden droegen ze een zwarte bindmuts afgewerkt met zwarte kant. De cornettemuts was een muts met plooiën en binders in kant. Later werd ook crêpestof gebruikt.

De mutsenmaakster maakte de mutsjes. Later kwamen er de platte hoeden, gemaakt uit stro of ander materiaal. Deze sloten met lint onder de kin. Als versiering gebruikte men namaakfruit o.a. kersen, kriecken. Ook veren en namaakbloemen of gedroogde bloemen werden gebruikt.

De meest gegoede boerinnen in Erwetegem droegen op zondag een "astrakan" in zwarte kleur. Men droeg ook "minnen" of pelsenkragen. Men kende ook sjalen in pels met aan het begin de kop en aan het

uiteinde de poten. Op zon- en feestdagen gingen de vrouwen naar de kerk met een pelerine in kant of crêpe. Op zondag droegen de vrouwen een satijnen schort met een klein kraagje en grote plooiën vooraan. De schorten waren in zwarte kleur. De blousen hadden een spannend lijfje en waren versierd met sierlijke, soms met stof overtrokken knoopjes. Ze hadden fijne kragen met puntige uiteinden.

De handtassen van klein model werden meestal door de vrouwen zelf gehaakt of gebreid en binnenin afgewerkt met voeringstof. Knoopjes, kralen en fleurig borduurwerk werden als versiering gebruikt.

In de week droegen de vrouwen houten klompen of "klompers" te Erwetegem. Men had er twee modellen: "bootjes" of lage klompen en "hoge klompen". De bootjes waren afgewerkt met inkervingen en ze hadden een bandje over de voet. De hoge klompen werden vooral door de mannen gedragen. Dit model was volledig gesloten over de voet. 's Zondags droeg men schoenen. De vrouwen hadden dikwijls hoge schoenen met rijgkoorden. De vrouwen droegen het haar naar achteren gekamd in een dotje. Hiervoor gebruikte men spelden en een sierspeld. Alle vrouwen droegen een trouwring. Andere juwelen waren lange halskettingen, parelsnoeren en oorbellen. Deze gingen over van moeder op dochter. De mannen droegen te Erwetegem een blauwe werkkieël in katoen of een fuik in laken. De wit katoenen hemden voor 's zondags hadden een "stijve boord". Men liet deze boord speciaal stijven bij de plaatselijke wasvrouw. Met huwelijk en begrafenissen droeg de man een zwart trouwkostuum met wijd uitlopende broekspijpen. 's Zondags paste bij het hemd de zilveren zakhorloge met ketting die ze in hun binnenzak droegen. Als hoofddeksel droeg hij dan een "klakke" of een hoed. De mannen droegen 's zondags lage lederen schoenen, soms versierd met een grote gesp.

De meisjes droegen bij hun plechtige communie een wit lang kleed, soms met een sluier in het lang gekrulde haar met echte of gedroogde bloemen als versiering. De jongens hadden kniebroeken aan op school. Ze droegen ook een zwarte satijnen schort. De streek van Erwetegem was vooral bekend om de handschoenmaaksters. Zo vonden we handschoenmaakster Mathilde Plasschaert (° St.-Goriks-Oudenhove 1863), echtgenote Theophilus Maes (¹⁴⁶).

Besluit

Zuid-Oost-Vlaanderen of, met de woorden van Omer Wattez, de Vlaamse Ardennen omwille van het heuvelend landschap, heeft heel wat te bieden op het gebied van streekdracht.

Signalementen van verloren gelopen personen, schilderijen en kledingstukken uit lokale musea, romans van lokale auteurs zelfs met een natio-

nale bekendheid en dorpsgeschiedenissen uit dit gebied zijn waardevolle bronnen die we niet mogen over het hoofd zien om een zo objectief mogelijke geschiedenis van de streekdracht in de Vlaamse Ardennen te maken.

NOTEN

- (1) Voor deze studie raadpleegden we het Memoriaal van de Administratie der Provincie Zuid-Brabant van 1813 (deel I) tot 1830. Deze reeks wordt bewaard op het Stadsarchief op het stadhuis te Leuven. Voor de periode 1830-1880 raadpleegden we het Bestuurlijk Memoriaal van de Provincie Brabant. Dit raadpleegden we op het gemeentehuis van Erps-Kwerps, fusie Kortenberg (provincie Brabant). Het Bestuurlijk Memoriaal van Oost-Vlaanderen geeft dezelfde signaleringen, maar meestal enkele dagen later. We korten beide documenten af als B.M.B.
- (2) B.M.B., 1827, XV, p. 301.
- (3) B.M.B., 1828, XVII, p. 172.
- (4) B.M.B., 1832, XXV, p. 541.
- (5) B.M.B., 1836, XXXIV, p. 33.
- (6) B.M.B., 1836, XXXIV, p. 485.
- (7) B.M.B., 1836, XXXIV, p. 786.
- (8) B.M.B., 1837, XXXV, p. 217.
- (9) B.M.B., 1837, XXXV, p. 547.
- (10) B.M.B., 1838, XXXVII, p. 355.
- (11) B.M.B., 1838, XXXVII, p. 597.
- (12) B.M.B., 1840, XLII, p. 303.
- (13) B.M.B., 1840, XLII, p. 717.
- (14) B.M.B., 1840, XLII, p. 719.
- (15) B.M.B., 1841, XLIII, p. 37.
- (16) B.M.B., 1841, XLIII, p. 151.
- (17) B.M.B., 1841, XLIII, p. 451.
- (18) B.M.B., 1841, XLIII, p. 809.
- (19) B.M.B., 1841, XLIII, p. 412.
- (20) B.M.B., 1841, XLIV, p. 1.119.
- (21) B.M.B., 1842, XLVI, p. 404.
- (22) B.M.B., 1842, XLVI, p. 439.
- (23) B.M.B., 1842, XLVI, p. 591.
- (24) B.M.B., 1843, XLVII, p. 227.
- (25) B.M.B., 1843, XLVII, p. 584.
- (26) B.M.B., 1845, LI, p. 645.
- (27) B.M.B., 1846, LIV, p. 843.
- (28) B.M.B., 1846, LIV, p. 844.
- (29) B.M.B., 1846, LIV, p. 908.
- (30) B.M.B., 1846, LIV, p. 963.
- (31) B.M.B., 1847, LVI, p. 540.
- (32) B.M.B., 1847, LVI, p. 540.
- (33) B.M.B., 1847, LVI, p. 695.
- (34) B.M.B., 1848, LVIII, p. 375.
- (35) B.M.B., 1848, LVIII, p. 376.
- (36) B.M.B., 1848, LVIII, p. 947.
- (37) B.M.B., 1849, LX, p. 372.
- (38) Met dank aan G. Janssens, Rijksarchief te Ronse voor het doorsturen van dit document.
- (39) V. MORRE. *De vroegere kantschool te Opbrakel* - Triverius, 2 (1972) nr. 3, p. 15.
- (40) M.J. TULLEKEN. *Oudenaarde wordt drie musea rijker: een streekmuseum, een archeologisch museum, een museum voor Oudenaardse kunst.* - Toerisme in Oost-Vlaanderen, 1984, p. 124-127.

- (41) H. VANNOPPEN. *Waar men gaat langs Vlaamse wegen, overal komt men streekdrachten tegen* - De Grote Ronde, maart-april 1987, p. 5-6.
- (42) A. DEPREZ. *Litteraire Gids voor Oost-Vlaanderen*. Schoten, 1987, p. 89-90.
R. VAN DER LINDEN. *Omer Wattez. Pionier van het toerisme*. De Autotoerist, 1968, p. 1378-1380.
R. VAN DER LINDEN. *Omer Wattez. 1857-1935. Propagandist van "De Vlaamse Ardennen"* - De Autotoerist, 1974, p. 712-714.
- (43) N. VANDEN BOSSCHE. *Omer Wattez. Leven en werk*. Gevolgd door de novelle van Omer Wattez. *De Zwalmleeuwen*. Ronse - Zwalm, 1984, p. 73.
- (44) Id. p. 74. (47) Id. p. 106.
- (45) Id. p. 89. (48) Id. p. 58.
- (46) Id. p. 103. (49) Id. p. 61-62.
- (50) A. DEPREZ. p. 91.
A. MARINUS. *Isidoor Teirlinck* - De Brabantsche Folklore, 1934, p. 343-352.
- (51) A. DEPREZ. p. 87.
- (52) A. STIJNS. *Reimond Stijns vergeten?* - Het Spoor, 1986, nr. 5, p. 3-5.
- (53) A. VANDERMAST. *Oudenaardse schrijvers in de 19de en 20ste eeuw*. 1985, p. 37.
- (54) R. STIJNS. *Hard labeur*, p. 361.
- (55) Id. p. 363, p. 365. (67) Id. p. 400. (78) Id. p. 449.
- (56) Id. p. 368. (68) Id. p. 404-405. (79) Id. p. 466.
- (57) Id. p. 369. (69) Id. p. 411. (80) Id. p. 491.
- (58) Id. p. 370. (70) Id. p. 417. (81) Id. p. 493.
- (59) Id. p. 374; (71) Id. p. 421-422. (82) Id. p. 512.
- (60) Id. p. 379. (72) Id. p. 427. (83) Id. p. 526.
- (61) Id. p. 381. (73) Id. p. 430. (84) Id. p. 445.
- (62) Id. p. 383. (74) Id. p. 442. (85) Id. p. 551.
- (63) Id. p. 386-387. (75) Id. p. 444. (86) Id. p. 562.
- (64) Id. p. 389. (76) Id. p. 445. (87) Id. p. 576.
- (65) Id. p. 390. (77) Id. p. 446. (88) Id. p. 579.
- (66) Id. p. 394. (77) Id. p. 446. (89) Id. p. 601.
- (90) A. DE CLERCQ. *Noeuds dans le mouchoir* - Folklore brabançon, 14 jg., 1934-1935, p. 242-243.
- (91) B.M.B., 1850, LXII, p. 64. (95) B.M.B., 1857, LXXVI, p. 987.
- (92) B.M.B., 1855, LXXII, p. 1003. (96) B.M.B., 1858, LXXVIII, p. 600.
- (93) B.M.B., 1856, LXXIV, p. 1087. (97) B.M.B., 1859, LXXX, p. 641.
- (94) B.M.B., 1856, LXXIV, p. 1287. (98) B.M.B., 1860, LXXXII, p. 327.

- (99) B.M.B., 1860, LXXXII, p. 487.
- (100) B.M.B., 1861, LXXXIV, p. 340.
- (101) B.M.B., 1862, LXXXV, p. 8.
- (102) B.M.B., 1862, LXXXV, p. 568.
- (103) B.M.B., 1862, LXXXVI, p. 735.
- (104) B.M.B., 1863, LXXXVIII, p. 1421.
- (105) B.M.B., 1864, XC, p. 501.
- (106) B.M.B., 1864, XC, p. 621.
- (107) B.M.B., 1864, XC, p. 621.
- (108) B.M.B., 1864, XC, p. 781.
- (109) B.M.B., 1864, XC, p. 935.
- (110) B.M.B., 1865, XCII, p. 387.
- (111) B.M.B., 1865, XCII, p. 572.
- (112) B.M.B., 1865, XCII, p. 875.
- (113) B.M.B., 1866, XCIV, p. 471.
- (114) B.M.B., 1866, XCIV, p. 1497.
- (115) B.M.B., 1867, XCVI, p. 757.
- (116) B.M.B., 1867, XCVI, p. 1177.
- (117) B.M.B., 1867, XCVI, p. 1331.
- (137) B.M.B., 1880, CXXII, p. 205.
- (138) De afbeelding van F. Lambrechts vonden we in het Daensmuseum te Aalst.
- (139) A. DEMEDTS. *Valère De Pauw* (reeks Grote Ontmoetingen). Brugge, 1978, foto tussen p. 16 en 17.
- (140) A. DEPREZ. p. 91.
- (141) C. DE CLERCQ. *Twee Vrolijke Koewachters in het Brakelse*. Gent 1981, p. 73.
- (142) Id. p. 41.
- (143) Id. p. 71.
- (144) Id. p. 89.
- (145) H. VANNOPPEN. *De streekdrachtenproblematiek in Oost-Vlaanderen*. Volkskunde in Vlaanderen, Huldeboek Renaat van der Linden. p. 179-180.
De Heer en Mevrouw Gilbert Romeyns werden geïnterviewd in 1983 te St.-Martens-Bodegem.
- (146) Gegevens bezorgd door Mevrouw Denise Glorieux-Vekeman. Moortsele, 1985.
- (118) B.M.B., 1868, XCVIII, p. 948.
- (119) B.M.B., 1869, C, p. 19.
- (120) B.M.B., 1869, C, p. 227.
- (121) B.M.B., 1869, C, p. 496.
- (122) B.M.B., 1869, C, p. 588.
- (123) B.M.B., 1869, C, p. 1191.
- (124) B.M.B., 1871, CIV, p. 685.
- (125) B.M.B., 1871, CIV, p. 696.
- (126) B.M.B., 1871, CIV, p. 696.
- (127) B.M.B., 1872, CVI, p. 7.
- (128) B.M.B., 1873, CVIII, p. 892.
- (129) B.M.B., 1874, CX, p. 1273.
- (130) B.M.B., 1874, CX, p. 1663.
- (131) B.M.B., 1875, CXII, p. 467.
- (132) B.M.B., 1876, CXIV, p. 609.
- (133) B.M.B., 1876, CXIV, p. 1217.
- (134) B.M.B., 1877, CXVI, p. 705.
- (135) B.M.B., 1877, CXVI, p. 1797.
- (136) B.M.B., 1879, CXX, p. 1924.

KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN VZW

i.s.m. Seminarie Nederlandse Taalkunde & Seminarie Etnische Kunsten

23STE STUDIENAMIDDAG

STREEKDRACHTEN IN ONZE GEWESTEN

n.a.v. het verschijnen van de gelijknamige publikatie *

Sprekers:

Henri Vannoppen (red.) - Frans Geens - Etienne Van Keirsbilck
woensdag 20 april 1994 • 14.30 u - 17.00 u

Universiteit Gent

Seminarie Nederlandse Taalkunde

Lokaal 034 (gelijkvloers) - Blandijnberg 2 - 9000 Gent

* Frans Geens, Stichting Mens en Cultuur, Groot-Brittanniëlaan 43, 9000 Gent, 320 blz. met 30 kleurfoto's en 150 zwart-wit foto's, 1.690 fr. Ook via de boekhandel. ISBN 90-72931-44-0.

8ste GESCHIEDKUNDIGE BOEKENBEURS VOOR VLAANDEREN

**ARCHEOLOGIE - FAMILIEKUNDE - GESCHIEDENIS
HEEMKUNDE - VOLKSKUNDE**

16 - 17 FEBRUARI 1996 SINT-PIETERSABDIJ GENT

NIEUWE PUBLIKATIES

Een extra gelegenheid om uw publikatiedatum en
perskonferentie hierop af te stellen.

DE GESCHIEDKUNDIGE BOEKENBEURS VOOR VLAANDEREN
het belangrijkste forum voor de geschiedenissector

Alle info: K.B.O.V. vzw, Arnold Eloy, Kraanlei 65, 9000 Gent

DIKTATUUR VAN HET UITERLIJK. MODEMAKERS.

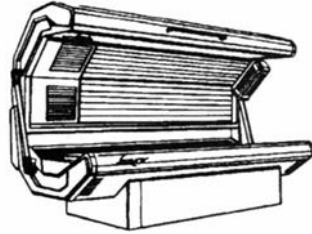
Rudi LAERMANS. *Individueel vlees.*

Jan KUITENBROUWER. *Lijfstijl, de manieren van nu.* (1)

Menig strooibiljet bevat dusdanige tekst:

Zonnestudio. Sun Life. El Solar. Liberty Sun. Intersu., Paco Sun. Zonnetunnels met extra breed ligvlak, lichaamskoelers, en een zeer hoog en veilig bruiningsvermogen. Reeds vanaf 150 fr. per beurt. Keuze uit zonnebank met 26 lampen en 2 gelaatsbruiners snelbruinert met 36 lampen en 4 gelaatsbruiners.

*De zon is in dergelijke huizen immer van de partij.
Eén spreekt zelf van zonnehemels. Waarom niet?*

*MEVROUW, MIJNHEER, IK BEN EEN EXPERT
IN ZONNEBANKEN EN ZONNEHEMELS*

Met dergelijk spel en stel voldoet u aan één van de voorwaarden om volwaardig voor onze tijd in aanmerking te komen. U bent bruin van top tot teen.

Verdere voorwaarden: een slanke gestalte, jeugdig uitzicht, gekleed naar de mode. U trekt onbetwifelbaar de aandacht. Het innerlijk heeft geen belang. Werken aan de schijn. Beschaving van de 'look': uitzien en kijken. De Leuvense kultuursocioloog Rudi Laermans ontleedt aldus de strakke levensstijl op het einde van de twintigste eeuw: het erkend en verwend lichaamsideaal. Hoe ziet hij of zij eruit? In dit geval: alleen uitzicht geldt en telt. De maatschappij let niet op wat men is, maar wat je lijkt te zijn: de *mannequinmaatschappij*.

Bruin, slank, jeugdig, modieus gekleed. Vier tover- en diktatuurpraktijken: je bent volmaakt.

Een kultuursocioloog int en bundelt menige wetenschap.

Ook de volkskundige dient bij hem te rade te gaan.

Hoe leeft en streeft de mens (!) voor zijn lichaam, naar een (tijdelijk) gangbare sociale maatstaf en criterium?

In dit opzicht wringt een kiese vraag. Wie of wat maalt en bepaalt dergelijke trend en trant? Voor dat vraagstuk kunt u zich tot de Amsterdamse journalist Jan Kuitenbrouwer wenden.

"De verschuiving van etiquette naar lifestyle is een gevolg van de individualisering van de maatschappij. Etiquette gold vroeger voor de

hele maatschappij. Nu wil de individuele burger liever zelf uitmaken tot welke sociale groep hij behoort of wenst te behoren ... en zich gedragen volgens de gebruiken in die groep ..."

De kern van het totaal: wie bepaalt de nieuwe tendensen en de ontwikkelingslijnen die straks iedereen (of zoveel mogelijk massamensen) volgen?

"De avantgarde. Dat zijn vooral mensen uit de wereld van de kunst en de media en zeker van de televisie ..."

Je kan dus naar de boetiek hollen om dat leuke jasje te kopen dat de omroep(st)er van TV1 gisteravond op het scherm droeg ..."

De vraag drukt in hoeverre het vlug volgen van al die trends niet een blijk van een volslagen gebrek aan persoonlijkheid is.

"De meeste mensen doen graag zoals andere lieden waaraan ze zich spiegelen ... De andere, de komplette individualist, doet slechts wat hem zelf zint, maar gaat wel uiterst eenzaam door het leven ..."

Kijk, als de modemakers dekreten dat een bepaald jasje hét van hét is, dan loopt morgen in de Kalverstraat de helft van Amsterdam in zo'n jasje rond ..."

De meeste mensen willen graag ergens bijhoren. Dat kun je vaststellen en controleren in de keuze van een vakantiebestemming.

Het menselijk gedragspatroon verandert met de seizoenen en met de tijden, d.i. met de generatie(s). Welke houding, manier van optreden en handelen is behoorlijk en stemt overeen met een algemeen (!) fatsoen? Welke norm en regel zijn er voorhanden? Op welke wijze spreek je in of tegen een antwoordapparaat? Voor de jeugd rijst er geen probleem. Bejaarden vinden het lastig en geheimdoenerij. De situatie in de jongenmeisje, man-vrouw-verhouding wijzigt en wisselt ontzettend vlug in het sociaal verkeer en in de zakenwereld. De Modemakers ofte de Lijfstijl, het uiterlijk vertoon, Individueel vlees bepalen fel en snel het sociaal leven van hoog tot laag voor velen althans!

Bij de lektuur van dusdanige diktatuur volgt bijna automatisch de vraag: waar rangschikken de auteurs dan de tientallen en tientallen idealisten met sociaal dienstbetoon, de daadvaardige mannen en vrouwen die tussen 1970 en 1990 in het hele land ongeveer honderd of meer plaatselijke of regionale heemkundige en/of historische verenigingen hebben opgericht, degenen die zich in dienst van de bejaarden stellen, enz., maar telkens onbaatzuchtig en met rijke geestdrift ...

(1) Rudi LAERMANS. *Individueel vlees*. De Balie, Amsterdam, 56, Jan KUITENBROUWER. *Lijfstijl, de manieren van nu*. Uitg. Prometheus, & Standaard Uitgeverij, 164.

Dr. Magda DEVOS, *Bouwlandtermen in de Vlaamse Dialecten. Spreidings- en betekenisgeschiedenis.* Werken van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie. Vlaamse Afdeling. Nr. 16. Tongeren. Drukkerij G. Michiels, 1991, 492.

Prijs: 900 fr. + B.T.W. en portkosten. Secretariaat: F. Debrabandere, Keizer Karelstraat 83, 8000 Brugge (tel. 050/31.73.66).

Op 21 maart 1990 promoveert de auteur te Gent op het proefschrift *Bouwlandtermen in de Vlaamse dialecten. Een onomasiologisch-semasiologisch onderzoek in diachroom perspectief*. De leden van de Koninklijke Commissie van Toponymie en Dialectologie vinden het werk zo belangrijk dat ze terecht voorstellen het boek in hun publikatiereeks op te nemen. Het is een magistrale publikatie geworden.

In 1972 start het project "Woordenboek van de Vlaamse Dialecten" (WVD) en Magda Devos staat samen met Hugo Ryckeboer aan de wieg van een groot-scheepse onderneming, opgestart door Willem Pee.

Samen met Hugo Ryckeboer inventariseert zij de Vlaamse woordenschat i.v.m. akker- en weiland om die te verwerken voor de allereerste aflevering van het WVD, die het licht ziet in 1979. Uit die periode en die publikatie dateert de eerste aanzet voor dit resultaat, een kanjer van ca. 500 blz.

Deze studie beschrijft de spreidings- en betekenisgeschiedenis van de woorden **akker, kouter, veld, stuk, perceel en partij, plek en plaats, string en blok**.

U leest een eenvoudige opsomming, maar beseft moeizaam hoeveel ontzagwekkende energie en tijd er schuilt in de studie van elk woord afzonderlijk en allemaal samen.

Het begrip 'akker' kent een ongewoon rijke verscheidenheid in onze dialecten. Het kaartbeeld bewijst dit, maar daarnaast ontdekt u een verrassende afwisseling: naast homogene gebieden stelt u een ongewone verscheidenheid vast met tal van menggebieden.

Dergelijk kaartbeeld is het eindprodukt van een eeuwenlange ontwikkeling. Nieu-

we benamingen zijn over de oude heen-geschoven. De vorser ontkomt niet aan de vraag naar het waarom van de dusdanige variatie. Dan volgt een weergaloos gedetailleerd onderzoek.

Weinige lieden kunnen vermoeden en bevroeden hoeveel zegspersonen en hoeveel steekkaarten er van pas komen om een zo uitgebreid veld te bestrijken en de kroon te plaatsen op ruim twintig jaar schikken van een bepaalde reeks woorden volgens strikte wetenschappelijke beginselen.

De publikatie omvat vier delen, die elk op zichzelf belangrijke en belangwekkende beschrijvingen en verklaringen bevatten.

Deel I: Woord- en betekenisgeografie in de huidige dialecten start met begrip-pencomplex van 'Akker' als begrensd bouwland bestemd voor één gewas, 'Het open veld', 'Het veld als werkplaats van de landbouwer', 'Een uitgestrektheid te velde staande vruchten'. Daarop volgen terstond de kaarten (3, 4 en 5), Gemeenschappelijke kenmerken.

Daarna ontleedt de auteur de oorspronkelijke terreinnamen, met Akker als Perceel bouwland in het algemeen, Perceeltje zandig land in het tuingebied, een Akkerbed. Voor Kouter krijgt u de 'Cultuurland'-betekenissen, als telbare soortnaam en niet-telbare soortnaam, als betekenis daar buiten, zo 'voetpad' door de 'velden'. Voor Veld geldt een dergelijke verklaring tot in de laatste bijzonderheden. De onoorspronkelijke terreinnamen Stuk, Partij, Perceel, Plek, String en Blok treden aan met een geografische verhouding, verschillende betekenissen, gebeurlijk de aktuele gebruikswaarde, enz.

Elke term glijdt en spreidt langs topografie, een lokale gebondenheid.

Deel II beschouwt Spreidings- en betekenisgeschiedenis van de oorspronkelijke terreinnamen Akker, Kouter en Veld. U ontdekt voor Akker de etymologie, de oorspronkelijke betekenis, de verdere ontwikkeling langs menige geografische regressie, in elke hoek van Oost- en West- en Frans-Vlaanderen, voor Kouter de etymologie, de introductie en diachrone ontwikkeling in de Vlaamse dialecten, voor Veld de etymologie en geschiedenis als natuurlandlexeem, in de toepassing op kultuurland.

Deel III onderzoekt de Spreidings- en betekenisgeschiedenis van de oorspronkelijke terreinnamen. Stuk, Perceel en partij, Plek en plaats, String komen om de beurt aan bod in een grondige ontleding, aan de hand van de bronnen, etymologie, ontwikkeling in de Vlaamse dialecten, oudste verbreidingsgebied, oorspronkelijke en secundaire betekenis, en dies meer.

In Deel IV gaat het om Blok, een woord met dubbele oorsprong, twee opvattingen over de herkomst, o.a. als afleiding van het Wgm. werkwoord 'bilukan', d.i. omsluiten. Blok komt in aanmerking als straftuig, kist (offerbus, doodskist), houten schoeisel, bijgebouw, schuur, enz. De

ontwikkeling van Blok in de dialecten vormt daarna een hoofdstuk apart.

De auteur levert in dit werk een methode die als stempel draagt: een hardnekkig streven om aan de verschillende perspectieven eigen aan het diachrone woordveldonderzoek het volle recht te laten wedervaren en als eerste de bruikbaarheid demonstreren van het cognitief-semantische begrippenapparaat in de ruimste zin, in de diepte, kwa tijd (zie kouter-toponiem Landskouter in 1118, p. 137) en doorheen heel Vlaanderen en omgeving, van het begin tot het einde.

Bouwlandtermen is in eerste instantie bestemd voor het ruim publiek van taalkundig geïnteresseerden. Elkeen die als vorser of belangstellende leek dit onderwerp enigszins wil kennen, is, op basis van de veelzijdige benadering en de vlotte formulering verplicht zich het werk aan te schaffen, om de historie van het landschap te vatten en de dialectische bouwlandterminologie te doorgronden, om te genieten van een weergaloze syntese en analyse van begrippen en termen. De dialecten zijn fenomenaal rijk. Ontdek en ontleed die schat in een uitzonderlijk werk!

Renaat van der LINDEN

MEIBOOMPLANTING TE WIEZE

Op zaterdag 30 april 1994

organizeren de Oudheidkundige Kring van Wieze
en de V.V.V., in samenwerking
met de Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen
een luisterrijke Meiboomplanting op het Dorpsplein te Wieze.
Aanvang van het avondprogramma om 19 uur.

Redaktie